

ISSN 2616-7611 (Print)
ISSN 2616-762X (Online)

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 17

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО ЛЬВІВСЬКОГО
ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
2025

Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Щур Б. В., Кельман М. С., Котуха О. С. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2025. – Вип. 17. – 44 с. – (Юридичні науки).

Збірник наукових праць

Випуск 17

Вісник Львівської комерційної академії. Серія юридична перейменовано у Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки.

Згідно наказу МОН України № 157 (Додаток 4) від 09.02.2021 вісник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії “Б”.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 479 від 29.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-03338

Мови публікацій: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, болгарська.

Друкується за ухвалою Вченої ради Львівського торговельно-економічного університету. Протокол засідання Ради № 12 від 30 травня 2025 року.

Редакційна колегія:

Щур Б. В., д.ю.н., проф., заслужений юрист України (головний редактор);

Кельман М. С., д.ю.н., проф.;

Котуха О. С., к.ю.н., проф.;

Лемеха Р. І., к.ю.н., доц.;

Мальський М. М., д.ю.н.;

Медвідь А. Б., д.ю.н., проф.;

Монасінко А. О., д.ю.н., проф., заслужений юрист України;

Подорожна Т. С., д.ю.н., проф.;

Тильчик О. В., д.ю.н., проф.;

Федоров М. П., к.ю.н., доц.;

Хайтас Даніел, PhD (Угорщина).

Видання індексується у наукометричних базах:

Vernadsky National Library, Ulrich's Periodicals, Index Copernicus, Google Scholar, ROAD, WorldCat

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN: 2616-7611 (Print), 2616-762X (Online)

DOI: 10.36477/2616-7611

Електронна версія: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law>

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ Й ПРАВА

Котуха О. С.

МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ5

Лемеха Р. Б.

ПОЗИТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....11

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Сибірна Р. І., Василенко С. Р.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИ ЗА ДОПОМОГОЮ СУЧАСНИХ ДНК-МЕТОДІВ:

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ.....17

Федоров М. П., Струсінська Д. Р.

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОЇ ДЕПОРТАЦІЇ

УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ДО РОСІЇ.....25

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Чабан О. М.

ЗМІНА, РОЗІРВАННЯ ТА ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ..... 31

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Сапожник Д. І.

ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ:

ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ.....36

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

Kotukha O. S.

LIMITS ON RESTRICTIONS OF HUMAN RIGHTS:

CONCEPT AND LEGISLATIVE CONSOLIDATION.....5

Lemekha R. B.

A POSITIVIST APPROACH TO UNDERSTANDING GENDER EQUALITY

DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE.....11

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

Sybirna R. I., Vasylenko S. R.

PERSONAL IDENTIFICATION USING MODERN DNA METHODS:

CURRENT STATE AND PROSPECTS IN UKRAINE.....17

Fedorov M. P., Strusinska D. R.

PROBLEMS OF QUALIFICATION OF ILLEGAL DEPORTATION

OF UKRAINIAN CHILDREN TO RUSSIA.....25

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE

Chaban O. M.

AMENDMENT, TERMINATION AND NULLIFICATION OF A MARRIAGE CONTRACT.....31

INTERNATIONAL LAW

Sapozhnyk D. I.

VIOLATION OF CUSTOMS RULES IN INTERNATIONAL LAW:

THE PROBLEM OF DELIMITATION.....36

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ Й ПРАВА

УДК 347.1

Котуха О. С.,

kotuhai@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1198-8849, Researcher ID: G-6561-2019,

к.ю.н., проф., декан факультету права,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ

Анотація. У статті досліджено межі обмежень прав і свобод людини і громадянина, їх поняття та законодавче закріплення. Зазначено, що гарантовані Конституцією України права та свободи людини і громадянина України можуть бути обмежені. Випадки, коли допускаються обмеження прав і свобод детально описані на рівні Конституції України та передбачені нормами міжнародного права. До найбільш дієвих заходів обмежень прав людини державою відносять запровадження надзвичайного та військового стану. Здебільшого обмеження посилюються, якщо загроза постає перед усім суспільством. Саме тому під час введення військового стану права людини можуть бути обмежені заради загального блага. Наголошено, що формами обмежень прав людини в залежності від обставин можуть бути обов'язки, заборони, заходи захисту, покарання, відповідальність, запобіжні заходи тощо. Так, будь-яке встановлення чинним законодавством України юридичної відповідальності за порушення особою юридичних обов'язків є обмеженням прав і свобод людини і громадянина. Для кожної сучасної держави характерна власна система конституційно закріплених загальнолюдських цінностей, що створює підстави для встановлення меж реалізації громадянами України своїх прав і свобод. Ці підстави можна визначити як сукупність критеріїв та орієнтирів, що окреслюють межі користування громадянами України своїми конституційними правами та свободами, а також здійснення, у межах Конституції України та законів України органами державної влади та органами місцевого самоврядування належних їм повноважень. Зроблено висновок, що основою правового феномену прав і свобод людини є взаємодія їх з державою. Саме держава бере безпосередню участь у встановленні, визнанні, реалізації й гарантуванні прав і свобод людини. З огляду на це, при введенні державою обмежень прав і свобод людини та громадянина потрібно знайти баланс між невід'ємними правами людини й дотриманням правопорядку в суспільстві. Будь-яке запровадження обмежень прав і свобод людини у встановлених межах має відповідати вимогам чинного законодавства. У зв'язку із цим існує гостра потреба в законодавчому закріпленні правового визначення обмежень прав і свобод людини і громадянина, поняття меж обмежень, що запроваджуються. Адже визначення й законодавче закріплення меж обмежень прав і свобод, знаходження балансу між діями громадян, суспільними інтересами й власне самою державою, а також заборони на зловживання державною владою, посадовими особами під час реалізації обмежень прав людини є в наш час найактуальнішим питанням, що стосується практично всіх сфер життя суспільства.

Ключові слова: права людини, правові гарантії, правові обмеження, обмеження прав людини, межі обмежень прав людини, цілі обмежень прав людини, правова держава, правопорядок.

Kotukha O. S.,

kotuhai@ukr.net, ORCID ID: 0000-0002-1198-8849, Researcher ID: G-6561-2019,

PhD in Law, Prof., Dean of the Faculty of Law,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

LIMITS ON RESTRICTIONS OF HUMAN RIGHTS: CONCEPT AND LEGISLATIVE CONSOLIDATION

Abstract. This article explores the limits of restrictions on the rights and freedoms of individuals and citizens, their concept, and legislative consolidation. It is noted that the rights and freedoms of individuals

and citizens of Ukraine, as guaranteed by the Constitution of Ukraine, may be restricted. The cases in which such restrictions are permissible are detailed in the Constitution of Ukraine and provided for by norms of international law. Among the most effective measures for restricting human rights by the state are the introduction of martial law and a state of emergency. Generally, restrictions intensify when the entire society is under threat. Therefore, during martial law, human rights may be limited for the sake of the common good.

It is emphasized that depending on the circumstances, forms of restriction of human rights may include obligations, prohibitions, protective measures, punishments, liability, preventive measures, and so on. Thus, any establishment of legal liability by the current legislation of Ukraine for violation of legal duties by an individual constitutes a restriction of human rights and freedoms. Every modern state has its own system of constitutionally enshrined universal values, which form the basis for determining the limits of the realization of rights and freedoms by the citizens of Ukraine. These foundations can be defined as a set of criteria and guidelines that outline the boundaries of citizens' exercise of their constitutional rights and freedoms, as well as the implementation—within the framework of the Constitution and laws of Ukraine—of the powers of state and local self-government bodies.

The article concludes that the foundation of the legal phenomenon of human rights and freedoms lies in their interaction with the state. It is the state that plays a direct role in establishing, recognizing, implementing, and guaranteeing human rights and freedoms. In this context, when imposing restrictions on human and civil rights and freedoms, the state must find a balance between the inalienable rights of the individual and the maintenance of public order in society. Any imposition of such restrictions within established boundaries must comply with the requirements of the current legislation.

There is thus an urgent need for the legislative consolidation of the legal definition of restrictions on human and civil rights and freedoms, including the concept of the limits of such restrictions. The definition and legislative entrenchment of the boundaries of restrictions on rights and freedoms, the balance between citizens' actions, public interests, and the state itself, as well as prohibitions on abuse of state power and official authority during the implementation of human rights restrictions, are currently among the most pressing issues affecting nearly all spheres of public life.

Key words: *human rights, legal guarantees, legal restrictions, restriction of human rights, limits of human rights restrictions, purposes of human rights restrictions, rule of law, public order.*

JEL Classification: K10, K40

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-17-01>

Вступ. Проблема співвідношення прав і свобод людини та громадянина в Україні та діяльності держави є особливо важливою для сучасного розвитку вітчизняного права. Тим паче, що інтереси окремої людини можуть суперечити інтересам інших суб'єктів права, суспільства, держави загалом. У цьому випадку однією з форм конституційних обмежень прав і свобод людини і громадянина виступають конституційні обов'язки, що означають міру належної поведінки суб'єктів права через необхідність співвідношення власних інтересів з інтересами суспільства та держави [1, с. 98]. Це робить питання про обмеження прав і свобод людини з боку владних інститутів, передовсім державних, одним з найактуальніших у політико-правовому просторі впродовж існування людської цивілізації.

Сучасну правову державу неможливо уявити без існування й реалізації на практиці норм права, які регулюють діяльність людей. Для забезпечення нормального суспільного життя індивідів за допомогою правових засобів держава визначає способи реалізації громадянами України своїх прав і свобод та способи врегулювання такої

поведінки з боку держави.

Варто зазначити, що нинішня ситуація в Україні з огляду на війну з боку РФ і ті зміни, які були запроваджені в цих умовах з питань забезпечення й захисту прав людини, також посилюють актуальність означеної проблеми, зокрема, щодо необхідності запровадження обмежень в інтересах кожної людини, громадянина України. При цьому потрібно враховувати баланс інтересів людини, суспільства й держави.

Також важливо підкреслити, що проблема прав людини, їх обмежень продиктована чинниками міжнародного значення, адже відображена в Загальній декларації прав людини. Як зазначено в її преамбулі, «забезпечення прав людини – це завдання, до виконання якого мають прагнути всі народи і держави, аби кожна людина й суспільство загалом, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули сприяти повазі прав і свобод людини та їх забезпеченню» [2].

Таким чином, гарантовані Конституцією України права та свободи людини і громадянина України можуть бути обмежені. Випадки, коли допускаються обмеження прав і свобод детально

описані на рівні Конституції України та передбачені нормами міжнародного права. До найбільш дієвих заходів обмежень прав людини державою відносять запровадження надзвичайного та військового стану. Здебільшого обмеження посилюються, якщо загроза постає перед усім суспільством. Саме тому під час введення військового стану права людини можуть бути обмежені заради загального блага. Отже, передбачені Конституцією України обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні є доречними, оскільки заходи, що вживаються державою запобігають руйнуванню нормального стану суспільства в цілому.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблемі прав і свобод людини велику увагу приділено в зарубіжних дослідженнях, зокрема: А. Брюль, М. Морлок, Ф. Хатлер, К. Хессе. Обмеження прав людини стали предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених-правознавців, наприклад: О. Барабаш, Д. Гудими, М. Дамірлі, М. Козюбри, А. Колодія, А. Мерник, Н. Оніщенко, О. Осинської, А. Олійника, Н. Пархоменко, Т. Подорожної, П. Рабіновича, О. Скакун, М. Хавронюка та ін.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз меж обмежень прав і свобод людини і громадянина, дослідження їх поняття та законодавчого закріплення.

Виклад матеріалу. При введенні державою обмежень прав і свобод людини і громадянина в Україні необхідно враховувати баланс між невід'ємними правами людини та дотриманням правопорядку в суспільстві між громадянами України та державою, дотримання всіх пропорційних цілей таких обмежень. При цьому, будь-яке обмеження прав і свобод у встановлених межах

має відповідати вимогам чинного законодавства України та нормам міжнародного права. Як переконує А. Мерник, інститут обмеження прав і свобод людини та громадянина відповідає духу права й закріплюється в міжнародній нормі права, а саме в ст. 29 Загальної декларації прав людини, відповідно до якої під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно для забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві [3, с. 44]. Міжнародні стандарти встановлення правових обмежень зафіксовані у ст. 9 Конституції України: «Загальновизнані принципи і норми міжнародного права і міжна-

родні договори України є частиною національного законодавства» [4].

У тексті Конституції України термін «обмеження права» використовується в багатьох положеннях, зокрема, у деяких статтях йдеться про обмеження, хоча сам термін не вживається. Аналіз норм Конституції України, галузевого законодавства, і навіть правових позицій Конституційного Суду України дозволяє зробити висновок, що в них фактично йдеться про ті чи інші форми обмеження прав і свобод людини і громадянина України, як зовнішнього прояву його змісту чи конкретного способу реалізації цих прав.

Формами обмежень прав людини в залежності від обставин можуть бути обов'язки, заборони, заходи захисту, покарання, відповідальність, запобіжні заходи тощо. Так, будь-яке встановлення чинним законодавством України юридичної відповідальності за порушення особою юридичних обов'язків є обмеженням прав і свобод людини і громадянина. Наприклад, юридична відповідальність завжди несе в собі обмеження права на свободу та особисту недоторканність чи права власності. Обов'язок сплачувати податки обмежує право власності, обов'язок проходити військову обмежує право на свободу пересування, вибір місця проживання тощо.

Для кожної сучасної держави характерна власна система конституційно закріплених загальнолюдських цінностей, що створює підстави для встановлення меж реалізації громадянами України своїх прав і свобод. Ці підстави можна визначити як сукупність критеріїв та орієнтирів, що окреслюють межі користування громадянами України своїми конституційними правами та свободами, а також здійснення, у межах Конституції України та законів України органами державної влади та органами місцевого самоврядування належних їм повноважень [5].

З урахуванням вище викладеного можна сказати, що норми права, що передбачають можливість обмежень основних прав і свобод людини та громадянина в Україні, через їх особливу значущість у системі національного законодавства мають основоположне значення для правового регулювання загалом, встановлюють правовий режим обмеження права і свободи людини і громадянина в Україні, який, хоч і є самостійним режимом, проте є все ж таки вторинним (допоміжним) по відношенню до загального конституційно-правового режиму реалізації людиною своїх прав і свобод [6]. З огляду на зазначене, межі реалізації прав і свобод, закріплені на конституційному рівні держави виражаються у встановленні загальних підстав таких обмежень, оскільки спрямовані

на захист прав і свобод людини та балансу між інтересами особистості та інтересами держави.

Право, як вважав І. Кант, виступає «сукупністю умов, що дозволяють поєднати свавілля (свободу) однієї особи зі свавіллям (свободою) іншої з погляду загального закону свободи» [7]. На переконання Ш. Монтеск'є «свобода є правом робити все, що дозволено законами» [8, с. 74]. П. Гольбах зазначав: «Всяка людина вільна, однак суспільство володіє правом позбавляти її волі, свобода перестає бути правом громадянина, якщо він зловживає нею, використовуючи її на шкоду своїм співгромадянам» [9, с. 272].

Слід визнати, що жодне суспільство, навіть найбільш демократичне, не може обійтися без правових обмежень. Це вимога нормальної організації суспільного життя. Як у свій час наголошував відомий мислитель Ж.-Ж. Руссо, «людина народжується вільною, але всюди у кайданках» [10, с. 198]. Це твердження обґрунтовано тим, що людина виступає не лише як окремий індивід, але як член спільноти людей. Однією з визначальних ознак обмеження права (свободи) є те, що це завжди встановлена межа свободи індивіда. Прагнучи встановити цю межу, право сприяє тому, щоб у спільному житті запанував порядок, заснований на свободі.

«При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» (п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини) [2]. Отже, правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні завжди повинні переслідувати мету – знайти розумний компроміс між суспільною необхідністю та інтересами носія прав і свобод. Безумовно, обмеження прав і свобод можливе до тих меж, у яких воно не вступає в суперечність із справжнім призначенням права.

Метою обмежень прав людини виступають: попередження протиправної поведінки суб'єктів права; заохочення та стимулювання соціально корисної поведінки людини; реалізація людиною та громадянином України своїх прав і свобод у визначених чинним законодавством межах. Отож, мета обмежень зводиться до впорядкованості суспільних відносин, їх належного правового регулювання.

Підкреслимо, що межі діяльності людини встановлюються не довільно, а для досягнення соціальної мети, яка полягає у недопущенні завдання шкоди конституційному ладу, безпеці держави,

громадському порядку, життю та здоров'ю, законним інтересам інших громадян України. Обмеження основних прав людини і громадянина є не самоціллю, і не проявом беззаконня держави, а соціально виправданими діями, покликаними забезпечити стабільний розвиток суспільства та ефективний правопорядок.

Слід зазначити, що це вичерпний перелік цілей обмежень основних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Цей перелік за певних умов може бути розширений. Утім, в умовах надзвичайних ситуацій, викликаних поведінкою самої людини або навіть держави (наприклад, війна з боку РФ), або діями стихійних сил природи та загроз територіальності цілісності України, безпеці особи та існуючому громадському порядку, для стабілізації суспільно-політичної ситуації та нейтралізації негативних наслідків цих дій виникає необхідність відступу від деяких положень Конституції України та застосування спеціальних заходів задля забезпечення нормальної життєдіяльності людини. Тобто необхідним є введення в дію спеціальних конституційно-правових режимів функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій тощо.

Такі режими, що мають на меті підтримку обороноздатності України, національної безпеки та безпеки громадян України в умовах настання надзвичайних ситуацій, отримали в юридичній науці назву «особливі правові режими». Таким чином, в період дії особливих правових режимів відбувається тимчасовий перерозподіл взаємних прав та обов'язків між людиною та державою, розширення повноважень органів державної влади та покладання додаткових обмежень на громадян України.

Важливою умовою правомірності обмежень прав і свобод людини і громадянина в Україні є пропорційність або заборона надмірних обмежень. Зміст цього правила полягає у попередньому з'ясуванні реальної небезпеки для загальнолюдських цінностей, що зумовлює вжиття заходів щодо обмеження прав людини, які власне є пропорційними відповідним загрозам [3]. Тобто, мова йде про те, що завдана шкода правам і свободам людини і громадянина в Україні, виправдана лише в тому ступені, в якому вона викликана необхідністю (принцип економії втручання) [11]. Обмеження прав і свобод можливе до тих меж, поки воно не вступає в суперечність із змістом та метою самого права. Тому, наприклад, чинне законодавство встановлює, що діяльність органів державної влади, що обмежує права і свободи громадян України, має негайно припинятися.

Тим часом цілі обмеження прав і свобод людини закріплені практично у всіх міжнародно-

правових документах. Так, у найбільш концентрованому вигляді мета обмежень зафіксована у вже згадуваній Загальній декларації прав людини 1948 року. Такими цілями є (п. 2 ст. 29):

1) забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших людей;

2) задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

Обмеження основних прав і свобод відображено в рішеннях Європейського суду з прав людини (наприклад, «Мелоун проти Сполученого Королівства» (1984) [12], «Аман проти Швейцарії» (2000) [13], «Ротару проти Румунії» (2000) [14]). У своїх рішеннях Суд показав, що у разі обмежень «...повинен бути певний ступінь юридичного захисту у внутрішньому праві проти свавільного втручання органів державної влади». З іншого боку, як слушно наголошує П. Рабінович «саме мета визначає структуру правової норми і формує зразок необхідної поведінки» [15]. Тобто обмеження прав людини перебувають під юридичним захистом та мають відповідати певній меті.

Отже, визначення цілей і можливостей меж обмеження прав і свобод, а також їх законодавче закріплення є важливим завданням, що стоїть перед державою. Визначення критеріїв обмежень має відповідати об'єктивним причинам їх запровадження, які необхідно законодавчо закріпити. У разі запровадження державою обмежень прав і свобод громадян держава повинна враховувати кілька критеріїв їх допустимості. Зокрема, обмеження повинні аналізуватися з урахуванням принципів пропорційності, загальної рівності, обмеження мають бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими й переслідувати конституційно значущі цілі, щоб бути допустимими; обмеження повинні мати конкретні підстави; при встановленні обмежень має дотримуватися співвідношення публічних і приватних інтересів.

Висновки. Отже, основою правового феномену прав і свобод людини є взаємодія їх з державою. Саме держава бере безпосередню участь у встановленні, визнанні, реалізації й гарантуванні прав і свобод людини. З огляду на це, при введенні державою обмежень прав і свобод людини та громадянина потрібно знайти баланс між невід'ємними правами людини й дотриманням правопорядку в суспільстві.

Безумовно, будь-яке запроваджуване обмеження прав і свобод людини у встановлених межах має відповідати вимогам чинного законодавства. У зв'язку із цим існує гостра потреба в законодавчому закріпленні правового визначення обмежень прав і свобод людини і громадянина, поняття меж

обмежень, що запроваджуються. Адже визначення й законодавче закріплення меж обмежень прав і свобод, знаходження балансу між діями громадян, суспільними інтересами й власне самою державою, а також заборони на зловживання державною владою, посадовими особами під час реалізації обмежень прав людини є в наш час найактуальнішим питанням, що стосується практично всіх сфер життя суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 536 с.

2. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10.12.1948 / ООН. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.03.2025).

3. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Restrictions on Human Rights and Freedoms in Modern Conditions: Theoretical and Practical Aspects*. 2020. № 2. С. 42–46. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf (дата звернення: 10.03.2025).

4. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.03.2025).

5. Шимон О. М. Обмеження та заборони як засоби запобігання адміністративним правопорушенням, пов'язаним з корупцією, у діяльності державних службовців в Україні : дис. ... д-ра філософії : за спеціальністю 081. Запоріжжя, 2020. http://phd.znu.edu.ua/page/PhD/Shymon_dis.pdf (дата звернення: 10.03.2025).

6. Савенкова І. Є. Правомірне обмеження прав і свобод людини в міжнародному праві. *Закарпатські правові читання* : матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. В. І. Смолянки, Я. В. Лазура, О. Я. Рогача, І. М. Полюжин. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. Т. 1. С. 229–233. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20626/1/правомірне%20обмеження%20прав%20і%20свобод%20людини%20в%20міжнародному%20праві.pdf> (дата звернення: 10.03.2025).

7. Рабінович С. Природно-правові засади юридичного регулювання суспільних відносин в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2010. 440 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/299/1/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%D0%A1.%D0%9F.pdf> (дата звернення: 10.03.2025).

8. Музика І. В. Історія вчень про державу і право. Київ : Вид-во Вищої школи права при Ін-ті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000.

9. Дробішевський С. А. Класичні теоретичні уявлення про державу, право і політику. Київ : Вид-во КДУ, 1998.

10. Савченко В. О. Свобода волі в цивільному праві : монографія. Вінниця : УКРЛОГОС Груп, 2024. 466 с.

11. Фігель Ю. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 357–361. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/5037/vnulpurn201683759.pdf> (дата звернення: 10.03.2025).

12. Case of Malone v. The United Kingdom (Application no. 8691/79), ECHR 2 August 1984. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57533> (viewed on 10.03.2025).

13. Case of Amann v. Switzerland (Application no. 27798/95), ECHR 16 February 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58497> (viewed on 10.03.2025).

14. Case of Rotaru v. Romania (Application no. 28341/95), ECHR 4 May 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58586> (viewed on 10.03.2025).

15. Рабінович П. М. Норма права. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 4. С. 189–190.

REFERENCES:

1. Podorozhna T. S. Pravovyi poriadok: teoretyko-metodolohichni zasady konstytutsionalizatsii : monohrafiia. Kyiv : Yurinkom Inter, 536 s.

2. Zahalna deklaratsiia prav liudyny : mizhnar. dok. vid 10.12.1948 / OON. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (data zvernennia: 10.03.2025).

3. Mernyk A. M., Kuzmina V. O., Burlakov B. M. Obmezheniia prav i svobod liudyny v suchasnykh umovakh: teoretychnyi i praktychnyi aspekty. Restrictions on Human Rights and Freedoms in Modern Conditions: Theoretical and Practical Aspects. 2020. № 2. S. 42–46. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf (data zvernennia: 10.03.2025).

4. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 10.03.2025).

5. Shymon O. M. Obmezheniia ta zaborony yak zasoby zapobihannia administratyvnym

pravoporushenniam, poviazanyim z koruptsiieiu, u diialnosti derzhavnykh sluzhbovtstv v Ukraini : dys. ... d-ra filosofii : za spetsialnistiu 081. Zaporizhzhia, 2020. http://phd.znu.edu.ua/page/PhD/Shymon_dis.pdf (data zvernennia: 10.03.2025).

6. Savenkova I. Ye. Pravomirne obmezheniia prav i svobod liudyny v mizhnarodnomu pravi. Zakarpatski pravovi chytannia : mater. VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. / za zah. red. V. I. Smolanky, Ya. V. Lazura, O. Ya. Rohacha, I. M. Poliuzhyn. Uzhhorod : Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 2015. T. 1. S. 229–233. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20626/1/pravomirne%20obmezheniia%20prav%20i%20svobod%20liudyny%20v%20mizhnarodnomu%20pravi.pdf> (data zvernennia: 10.03.2025).

7. Rabinovych S. Pryrodno-pravovi zasady yurydychnoho rehuliuivannia suspilnykh vidnosyn v Ukraini : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.12. Lviv, 2010. 440 s. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/299/1/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%A1.%D0%9F..pdf> (data zvernennia: 10.03.2025).

8. Muzyka I. V. Istoriiia vchen pro derzhavu i pravo. Kyiv : Vyd-vo Vyshchoi shkoly prava pry In-ti derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2000.

9. Drobyshevskiy S. A. Klasychni teoretychni uiavlennia pro derzhavu, pravo i polityku. Kyiv : Vyd-vo KDU, 1998.

10. Savchenko V. O. Svoboda voli v tsyvilnomu pravi : monohrafiia. Vinnytsia : UKRLOHOS Hrup, 2024. 466 s.

11. Fihel Yu. O. Teoretychni aspekty obmezheniia prav liudyny. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Ser. : Yurydychni nauky. 2016. № 837. S. 357–361. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/5037/vnulpurn201683759.pdf> (data zvernennia: 10.03.2025).

12. Case of Malone v. The United Kingdom (Application no. 8691/79), ECHR 2 August 1984. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57533> (viewed on 10.03.2025).

13. Case of Amann v. Switzerland (Application no. 27798/95), ECHR 16 February 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58497> (viewed on 10.03.2025).

14. Case of Rotaru v. Romania (Application no. 28341/95), ECHR 4 May 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58586> (viewed on 10.03.2025).

15. Rabinovych P. M. Norma prava. Yurydychna entsyklopediia : u 6 t. / redkol. : Yu. S. Shemshuchenko (holova) [ta in.] ; NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv : Ukr. entsykl., 2002. T. 4. S. 189–190.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2025

УДК 340.13

Лемеха Р. Б.,

lemekha@gmail.com, ORCID ID: 0009-0009-3850-6641

*здобувач ступеня доктора філософії зі спеціальності право факультету суспільних і прикладних наук
Університет Короля Данила, м. Івано-Франківськ*

ПОЗИТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. Метою цього дослідження є здійснення аналізу праворозуміння гендерної рівності під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. Методика. Використані у цьому дослідженні методи полягають у здійсненні аналізу, узагальненні та порівнянні наявного науково-теоретичного матеріалу та норм законодавства, за результатами застосування яких автором даються обґрунтовані висновки та пропозиції, що можуть бути застосовані під час вирішення проблем, які пов'язані із праворозумінням гендерної рівності. Результати. Здійснено аналіз поняття "гендерна рівність", як з точки зору теоретичних розробок так і його нормативно-правового регулювання. Звернена увага на відсутність уніфікованого підходу до праворозуміння понять "стать", "гендер", "гендерна рівність". Виявлено значні диспропорції у розподілі прав та обов'язків жінок та чоловіків на прикладі виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, насамперед в період дії правового режиму воєнного стану. Проаналізовано суперечності у нормативно-правових актах (нормах позитивного права України) в частині забезпечення гендерної рівності. Підтримано пропозиції щодо внесення змін до Закону України "Про військовий обов'язок та військову службу" з метою запровадження рівних прав та обов'язків для всіх громадян України незалежно від статі, а також для підвищення рівня обороноздатності України. Наукова новизна. Обґрунтовано пропозицію щодо запровадження як рівних прав, так і рівних обов'язків для чоловіків та жінок, що зможе забезпечити реальну, а не декларативну гендерну рівність, а також уніфікує підходи до праворозуміння її закріплення у нормативно-правових актах. Практична значимість. Дослідження праворозуміння гендерної рівності під час дії правового режиму воєнного стану в Україні може бути використане в рамках підготовки нових або внесення змін до діючих нормативно-правових актів або як джерело для подальших наукових досліджень, чи в якості теоретичного матеріалу в межах вивчення різних юридичних дисциплін.

Ключові слова: гендер, рівність, війна, воєнний стан, праворозуміння, позитивне право.

Lemekha R. B.,

lemekha@gmail.com, ORCID ID: 0009-0009-3850-6641

*Doctor of Philosophy degree holder, majoring in law, Faculty of Social and Applied Sciences,
King Danylo University, Ivano-Frankivsk*

A POSITIVIST APPROACH TO UNDERSTANDING GENDER EQUALITY DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Abstract. The purpose of this study is to analyse the legal understanding of gender equality during the martial law regime in Ukraine. **Methods.** The methods used in this study consist in analysing, summarising and comparing the available scientific and theoretical material and legislative provisions; based on the results of applying these methods, the author provides substantiated conclusions and proposals which can be applied in solving the problems related to the legal understanding of gender equality. **Results.** The author analyses the concept of "gender equality" both in terms of theoretical developments and its legal regulation. Attention is drawn to the absence of a unified approach to the legal understanding of the concepts of "sex", "gender", "gender equality". The author identifies significant imbalances in the distribution of rights and responsibilities of women and men on the example of fulfilling the duty to protect the Motherland, independence and territorial integrity of Ukraine, especially during the period of martial law. The author analyses the contradictions in legal acts (norms of positive law of Ukraine) in terms of ensuring gender equality. The author supports the proposals to amend the Law of Ukraine "On Military Duty and Military Service" with a view to introducing equal rights and obligations for all citizens of Ukraine, regardless of

gender, and to increase the level of Ukraine's defense capability. Scientific novelty. The author substantiates the proposal to introduce both equal rights and equal responsibilities for men and women, which will ensure real, rather than declarative, gender equality, and unify approaches to the legal understanding of its enshrining in legal acts. Practical significance. The study of the legal understanding of gender equality during the martial law regime in Ukraine can be used as part of the preparation of new or amendments to legal acts, or as a source for further scientific research or as theoretical material in the study of various legal disciplines.

Key words: gender, equality, war, martial law, legal understanding, positive law.

JEL Classification: K30

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-17-02>

Постановка проблеми. Воєнні конфлікти, що є невід'ємною рисою сучасності, мають довготривалий вплив на суспільство, і цей вплив зрідка буває гендерно нейтральним. Смерть і руйнування змінюють структуру і динаміку населення у тому числі його демографічні характеристики і традиційні гендерні ролі. Тягар смертності від війни непропорційно лягає на плечі чоловіків, тоді як жінки і діти становлять більшість біженців і переміщених осіб. У той же час, непрямий вплив війни на суспільство більш рівномірно розподіляється між статями.

Повномасштабне вторгнення росії на територію України загостило багато аспектів світосприйняття, а також активізувало суспільні дискусії стосовно ряду норм як природного права, які відображені у міжнародному та національному законодавстві, так і суто позитивного права, внаслідок чого відбуваються процеси трансформації підходів до їх розуміння, які характеризуються різними ступенями інтенсивності. Одним із актуальних, на нашу думку, процесів зміни праворозуміння є зміна підходу до розуміння гендерної рівності, яка закріплена у законодавстві України, тобто у нормах позитивного права. Разом з тим, норми законодавства щодо гендерної рівності є неоднозначними та можуть бути предметом неоднозначного розуміння суб'єктами, на яких вони спрямовані.

Постановка завдання. Завданням цього дослідження є аналіз змін, які відбуваються у праворозумінні гендерної рівності в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні тенденції змін позитивного права багатьох демократичних держав свідчать про все ширшу імплементацію норм, які регулюють питання гендерної рівності. Україна не є виключенням, хоча з певними відмінностями.

Так, рівність прав громадян, у тому числі за ознакою статі, закріплено ст. 24 Конституції України. Більш того, ч. 3 вказаної статті перед-

бачає, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Щодо "гендерної рівності", то у ст. 1 Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків" це поняття визначається як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Тут необхідно звернути увагу, що праворозуміння гендерної рівності не має однозначності серед як вітчизняних, так і іноземних науковців, які наводять різноманітні визначення цього поняття, однак, більшість з цих понять апелює до рівності прав чоловіків та жінок, тобто рівності за ознакою статі. [1, с. 44, 45; 2, с. 153; 3, с. 4.69].

Разом з тим, С.Шафтенаар під статтю розуміє біологічну стать людини або фізіологічні особливості, які ідентифікують особу як чоловіка або жінку, а під поняття "гендер" тлумачить як "соціальне конструювання маскуліnnих і фемінних поведінкових очікувань, пов'язаних зі сприйняттям біологічної чоловічої та жіночої статі" [4, с. 21].

Як бачимо, поняття "стать" та "гендер" не є тотожними. Водночас, як і в нашому законодавстві так і в багатьох наукових працях поняття "гендерної рівності" та "рівності за ознакою статі" фактично ототожнюються [4, с. 21].

Однак, наведена суперечність не є предметом цього дослідження, тому, зважаючи на дотримання нами позитивістського підходу до право-

розуміння, поняття "гендерна рівність" буде нами трактуватися саме у розумінні, поданому у ст. 1 Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків".

Зазначимо, що агресія росії проти України, яка бере свій початок із 2014 року перетворившись у лютому 2022 року на повномасштабне вторгнення, впливає на безліч аспектів суспільного життя в Україні та змінює підходи до урегулювання тих чи інших правовідносин, змінює праворозуміння, як давно існуючих норм позитивного права, так і новел законодавства. Не є виключенням і питання забезпечення гендерної рівності в умовах війни та дії правового режиму воєнного стану, який запроваджений на всій території України з 24 лютого 2024 року.

Варто погодитись із думкою О. Злагоди про те, що і чоловіки, і жінки страждають від цього, але не однаково [5, с. 82].

Як зазначає М. Бувінік та інші, насильницькі конфлікти (у тому числі – *війна росії проти України – примітка автора*) мають два рівні впливу на гендерні відмінності. Так, перший рівень проявляється у: зростанні смертності та захворюваності (особливо серед чоловіків і дітей) як прямих і непрямих наслідків насильства та руйнувань, а також збільшення кількості вдів; вимушеному переміщенні та міграції; втраті активів і доходів через руйнування ринків, знищення та пошкодження інфраструктури, смерті членів домогосподарств; сексуальному та гендерно-обумовленому насильстві. Гендерні наслідки другого рівня, спричинені надмірною чоловічою смертністю, включають: залучення жінок до політичної та громадської участі; зміни у шлюбній поведінці та народжуваності; зміни в традиційних ролях жінок у домогосподарстві (збільшенням кількості робочих годин, виходом на ринок праці або розподілом свого часу та зусиль по дому); скорочення (або збільшення) інвестицій у здоров'я та освіту дітей [6, с. 112, 113].

Відповідно до даних звіту "Швидкий гендерний аналіз ситуації в Україні", який підготували ООН Жінки та CARE "...жінки під час війни зіштовхуються з великими труднощами, коли йдеться про здоров'я та безпеку. Жінки очолюють домогосподарства і стають лідерами у своїх громадах, тому що чоловіки йдуть на військову службу. У той же час жінки залишаються значною мірою виключеними з офіційних процесів прийняття рішень, пов'язаних з гуманітарними зусиллями, миротворчістю та іншими сферами, які безпосередньо впливають на їхнє життя" [7].

Зауважимо, що більшість досліджень, які пов'язані із гендерною тематикою, приділяють значно більшу увагу проблемам, з яким стикаються саме жінки. До прикладу, наведений в попередньому абзаці звіт акцентує увагу на проблемах жінок, водночас залишає поза увагою те, що саме на чоловіків покладається більший тягар обов'язків, пов'язаних із війною, а чоловіки, які не були мобілізовані, піддаються різного рівня суспільного осуду.

Так, як зазначає О. Стрельник: "наразі чоловіки, які не відповідають ролі "захисника" і сприймаються як такі, що відмовилися воювати в національній армії, стикаються з соціальною ізоляцією. Незважаючи на те, що не всі чоловіки або навіть не більшість з них перебувають на фронті, гендерні очікування щодо того, що чоловіки повинні або мають воювати, є досить сильними. Згідно з нещодавнім дослідженням, деякі внутрішньо переміщені особи заявили, що місцеві жителі негативно ставляться до них. Особливо це стосувалося чоловіків через уявлення про те, що чоловіки є захисниками і повинні воювати, а не залишатися в безпечних районах" [8, с. 88, 89].

Наведене свідчить про певний рівень гендерно орієнтованої диспропорції в ставленні українського суспільства до чоловіків та жінок, що також має свій прояв у нормах позитивного права (про що мова піде далі). На нашу думку, жінки та чоловіки повинні бути справді рівноправними і в той же час нести рівні обов'язки з поправкою на конкретні об'єктивні обставини. Іншими словами недопустими є ситуації, коли як жінки, так і чоловіки піддаються осуду просто за те, що вони є чоловіками або жінками у певних ситуаціях. Наприклад, жінка, яка стала до лав сил оборони України не може бути піддана насмішкам з боку інших осіб, так само чоловік, який сам виховує одну або декілька дітей і виїхав з ними закордон не мав би піддаватись суспільному осуду.

З наведеного випливає, що з метою забезпечення реальної імплементації гендерної рівності необхідно забезпечити аналогічні підходи як в аспекті надання рівних прав, так і в частині покладання рівних обов'язків на чоловіків та жінок. Це сприятиме подоланню вказаної диспропорції.

Повертаючись до фактичних обставин цього дослідження, доцільно звернути увагу на певну неточність, яку допустила О.Стрельник у своєму дослідженні, спершу вказавши, що загальна чисельність сил оборони України становила

близько 1 млн. осіб, але далі зазначила, що "...зараз жінки становлять 22% усіх військовослужбовців. Загалом в армії України служать 38 000 жінок, близько 5 000 з них – на передовій..." [8, с. 89]. Однак такі дані математично неправильні, оскільки 22% від приблизно 1 мільйона, це близько 220 тисяч осіб, а не 38 тисяч, що становить 3,8 % від зазначеної кількості осіб, які беруть участь в обороні України від російської агресії.

Також уточнимо, що за останніми відомими даними, які повідомлені Генеральним штабом Збройних сил України, станом на березень 2024 року понад 47 тисяч жінок служать у складі ЗСУ, з них понад 4 тисячі – безпосередньо на передовій [9].

Саме на зазначених даних проявляється найбільша диспропорція між правами та обов'язками громадян України різних статей і одним із чинників виникнення такої диспропорції є норми позитивного права та сучасний стан його розуміння.

Звісно, ми не маємо на меті применшити роль жінок в захисті України від збройної агресії росії, проте з точки зору позитивістського підходу до праворозуміння відсутні підстави стверджувати про те, що чоловіки та жінки перебувають у гендерній рівності стосовно виконання військового обов'язку, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Зазначене обумовлено тим, що ст. 65 Конституції України передбачає, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України (*без розмежування за статевю ознакою – примітка автора*).

У ч. 2 вказаної статті Конституції України зазначено, що громадяни відбувають військову службу відповідно до закону. Таким законом є Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу", але зі змісту ч. 11 та ч. 12 ст. 1 вказаного закону можна зробити висновок про відсутність рівності у обов'язках чоловіків та жінок стосовно військової служби, оскільки:

1) підлягають взяттю на військовий облік військовозобов'язаних лише жінки, які придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком і закінчили заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої або вищої освіти та здобули медичну або фармацевтичну спеціальність;

2) у мирний час жінки можуть бути прийняті на військову службу та службу у військовому резерві тільки в добровільному порядку (за контрактом);

3) жінки, які перебувають на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу чи залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави у воєнний час у добровільному порядку.

Така правова конструкція, на наш погляд, свідчить про дисбаланс в частині обов'язків, які передбачені ст. 65 Конституції України і покладаються на чоловіків та жінок.

Однією із особливостей позитивного права є те, що сформульовані у нормативно-правових актах норми є обов'язковими до виконання і наділені відповідною ієрархічністю (тобто норми джерел права з нижчою юридичною силою повинні відповідати нормам джерел з вищою юридичною силою). Отже, якщо Конституція України покладає на всіх громадян України обов'язок захищати Вітчизну, то це стосується як чоловіків, так і жінок.

Але чинна редакція Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу", яка встановлює виключно добровільну можливість призову жінок на військову службу в умовах дії правового режиму воєнного стану, фактично суперечить ч. 2 ст. 24, ст. 65 Конституції України та ст. 1 Закону України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків", оскільки для жінок фактичний обов'язок захищати Вітчизну трансформовано на право, оскільки його виконання є виключно добровільним.

Якщо логічно йти у заданому руслі, то варто погодитися із позицією Д. Г. Тініна, який наголошує на необхідності призову жінок зважаючи на наступні фактори: 1) це сприятиме збільшенню чисельності військовослужбовців і підвищенню обороноздатності країни; 2) призов на військову службу для жінок допоможе змінити стереотипи та упередження щодо ролі жінки в армії. [10, с. 436].

Зі свого боку доповнимо думку Д.Г. Таніна тим, що запровадження рівних умов для жінок та чоловіків в частині як надання прав, так і покладання рівних обов'язків забезпечить реальну імплементацію гендерної рівності, сприятиме уніфікації її праворозуміння та усуне наявну невідповідність ст. 65 Конституції України та Закону України "Про військовий обов'язок та військову службу".

Висновки. Отже можемо констатувати, що наявний стан праворозуміння гендерної рівності з точки зору теорії позитивного права та власне норм законодавства України характеризується якщо не прямою суперечністю, то при-

наймні, непослідовністю. Зазначене, у поєднанні із усталеними стереотипами щодо суто жіночих та чоловічих ролей у суспільстві, створюють проблеми в сфері забезпечення прав та свобод людини, а також ставлять під загрозу фактичну імплементацію гендерної рівності.

З метою подолання вказаних проблем необхідно узгодити Закон України "Про військовий обов'язок та військову службу" із нормами ст. 24 та ст. 65 Конституції України в аспекті запровадження рівних прав та обов'язків для всіх громадян, зокрема, незалежно від статі чи, точніше, від гендерної приналежності.

На нашу думку, саме запровадження як рівних прав, так і рівних обов'язків для чоловіків та жінок, зможе забезпечити реальну, а не декларативну гендерну рівність, а також уніфікує підходи до праворозуміння її закріплення у нормативно-правових актах. Разом з тим, проведене нами дослідження охоплює лише частину проблематики в сфері забезпечення гендерної рівності, а тому не може претендувати на всеохопність, тому важливо продовжити пошук оптимальних шляхів вирішення окреслених проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аніщук Н. В. Основи гендерного права України. Одеса: Фенікс, 2013. 208 с.
2. Барко В. І. Теоретичні засади визначення поняття гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі розвитку суспільства. Вісник Національного університету оборони України. 2014. Вип. 4. С. 152–155
3. Саветчук Н. М., Питльована В. П. Поняття та зміст гендерної рівності: правовий аспект // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. – Івано-Франківськ. 2023. № 63. С.4.63-4.74.
4. Schaftenaar, S. 2022. Gender Equality and Conflict. Gendered Determinants of Armed Conflict, Violent Political Protest, and Nonviolent Campaigns. Report / Department of Peace and Conflict Research 129. 56 pp.
5. Злагода О. Гендерно зумовлене насильство під час воєнного стану в Україні // Права людини та гендерна рівність під час воєнних дій на території України: збірник тез доповідей учасників наукового форуму (17 червня 2022 року) / упор. Ірина Євхутіч. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 224 с.
6. Buvinic, M., Das Gupta, M., Casabonne, U., Verwimp, P. (2013). Violent Conflict and Gender Inequality: An Overview. The World Bank Research Observer, 28 (1), 110-138 URL: <https://doi.org/10.1093/wbro/lks011> (дата звернення 07.02.2025)
7. Україна: Новий звіт структури ООН Жінки та організації CARE підкреслює непропорцій-

ний вплив війни на жінок та спільноти меншин (4 травня 2022 р.). URL: <https://ukraine.un.org/uk/180993-ukrayina-novyzyvit-strukturny-on-zhinky-ta-orhanizatsiyi-care-pidkreslyuye-neproportsynnyy>. (дата звернення 11.02.2025)

8. Strelnyk, O. (2023). Gender, Citizenship and War: How Russia's War on Ukraine Affects Women's Political Rights. *Femina Politica – Zeitschrift für feministische Politikwissenschaft*, 32(1), 87-94 URL: <https://doi.org/10.3224/feminapolitica.v32i1.07> (дата звернення 15.02.2025)

9. Стаття «Жінки на війні: як долати «скляну стелю»» від 08 березня 2024 року – веб-сайт «Радіо Свобода». – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zhinky-na-viyni-henderna-rivnist/32853881.html> (дата звернення 19.02.2025)

10. Тінін, Д.Г. (2023). Деякі аспекти гендерної рівності у воєнний час: як війна змінює роль жінок у суспільстві. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*, 2 (80), 432-437.

REFERENCES:

1. Anishchuk N. V. *Osnovy gendernoho prava Ukrainy. [Fundamentals of gender law of Ukraine]*. Odesa: Feniks, – 2013. 208 p. (in Ukrainian)
2. Barko V. I. *Teoretychni zasady vyznachennia poniattia gendernoi rivnosti v diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy na suchasnomu etapi rozvytku suspilstva. [Theoretical foundations for defining the concept of gender equality in the activities of the internal affairs bodies of Ukraine at the present stage of society development]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. 2014. Issue 4. – P. 152-155. (in Ukrainian)
3. Savetchuk N. M., Pytliova V. P. *Poniattia ta zmist gendernoi rivnosti: pravovyi aspekt [The concept and content of gender equality: legal aspect]* // *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva*. Ivano-Frankivsk. 2023. No. 63. – P.4.63-4.74. (in Ukrainian)
4. Schaftenaar, S. 2022. Gender Equality and Conflict. Gendered Determinants of Armed Conflict, Violent Political Protest, and Nonviolent Campaigns. Report / Department of Peace and Conflict Research 129. 56 pp.
5. Zlagoda O. *Genderno zumovlene nasylstvo pid chas voiennoho stanu v Ukraini // Prava liudyny ta genderna rivnist pid chas voiennykh dii na terytorii Ukrainy: zbirnyk tez dopovidei uchastnykiv naukovofo forumu (17 chervnia 2022 roku) [Gender-based violence during martial law in Ukraine // Human rights and gender equality during hostilities on the territory of Ukraine: a collection of abstracts of the participants of the scientific forum (June 17, 2022)]* / upor. Iryna Yevkhutych. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2022. 224 p. (in Ukrainian)
6. Buvinic, M., Das Gupta, M., Casabonne, U., Verwimp, P. (2013). Violent Conflict and Gender

Inequality: An Overview. The World Bank Research Observer, 28 (1), 110-138 URL: <https://doi.org/10.1093/wbro/lks011> (accessed 07.02.2025).

7. Ukraina: Novyi zvit struktury OON Zhinky ta orhanizatsii CARE pidkresliuie neproportsiinyi vplyv viiny na zhinok ta spilnoty menshyn (4 travnia 2022 r.) [Ukraine: New report by UN Women and CARE highlights disproportionate impact of war on women and minority communities (May 4, 2022)]. URL: <https://ukraine.un.org/uk/180993-ukrayina-novyyzvit-struktury-on-zhinky-ta-orhanizatsiyi-care-pidkreslyuye-neproportsiyny>. (accessed 11.02.2025)

8. Strelnyk, O. (2023). Gender, Citizenship and War: How Russia's War on Ukraine Affects Women's Political Rights. *Femina Politica – Zeitschrift für feministische Politikwissenschaft*, 32(1), 87-94 URL:

<https://doi.org/10.3224/feminapolitica.v32i1.07> (accessed 15.02.2025).

9. Article «Zhinky na viini: yak dolaty «sklianu steliu» [“Women at War: How to Overcome the Glass Ceiling”] of March 08, 2024 – «Radio Svoboda» website – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zhinky-na-viyni-henderna-rivnist/32853881.html> (accessed 19.02.2025).

10. Tinin, D.G. (2023). Deiaki aspekty gendernoi rivnosti u voiennyi chas: yak viina zminiue rol zhinok u suspilstvi. [Some aspects of gender equality in wartime: how war changes the role of women in society] *Naukovyi visnyk UzhNU. Seria: Pravo*, 2 (80), 432-437. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 15.04.2025

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.9:576/616-097

Сибірна Р. І.,

roma.sybirna@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5704-2004

доктор біологічних наук, професор,

професор кафедри міжнародного та кримінального права

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти,

Національний університет «Львівська політехніка»;

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів

Василенко С. Р.,

snizhana.vasylenko.pv.2021@lpnu.ua, ORCID ID: 0009-0000-7515-8572

студентка Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти,

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИ ЗА ДОПОМОГОЮ СУЧАСНИХ ДНК-МЕТОДІВ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан розвитку методів ідентифікації особи за допомогою ДНК-аналізу в Україні, зокрема використання короткотандемних повторів (STR) та дослідження мітохондріальної ДНК (мтДНК). Підкреслено важливість молекулярно-генетичних технологій у криміналістиці, судовій медицині та гуманітарних розслідуваннях, зокрема у контексті виявлення та ідентифікації жертв воєнних злочинів. Розглянуто реальні приклади застосування ДНК-аналізу при дослідженні масових поховань у Бучі, Ізюмі та інших населених пунктах, які постраждали внаслідок російської збройної агресії. Обґрунтовано необхідність впровадження під час процесу реформування системи експертної служби єдиних внутрішніх стандартів при проведенні ДНК-аналізу та їх гармонізації з міжнародними протоколами, що забезпечить обмін генетичними даними з іншими країнами, зокрема при транскордонних розслідуваннях. З точки зору юридичного процесу вказано на важливість подальшого удосконалення законодавчих механізмів захисту осіб, щодо яких проводиться ДНК-ідентифікація, а також ефективної системи оскарження чи повторної експертизи. Підтверджено актуальність проведення роботи з подальшого розвитку та розширення національного реєстру геномної інформації громадян України. Анонсовано доцільність створення окремого Закону «Про ДНК-ідентифікацію», який би врегулював усі технічні, правові та етичні аспекти цього процесу за умов як мирного часу, так і надзвичайних ситуацій. На прикладі діяльності ДНК-лабораторій провідних країн світу з розвинутою системою криміналістики, показано, що молекулярно-генетичні дослідження інтегровані у комплексну структуру взаємодії між поліцією, судовими органами та системою охорони здоров'я. Визначено основні наукові, правові та організаційні виклики, які гальмують повноцінну інтеграцію ДНК-методів у державну систему ідентифікації. Окреслено перспективи розвитку біоінформаційної інфраструктури, створення національних ДНК-банків та імплементації міжнародних стандартів у практику українських установ.

Ключові слова: ДНК-ідентифікація, STR-аналіз, мітохондріальна ДНК, масові поховання, Буча, Ізюм, судова генетика, воєнні злочини.

Sybirna R. I.,

roma.sybirna@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5704-2004

Professor of International and Criminal Law Department

Educational and Research Institute of Law,

Psychology and Innovative Education,

Lviv Polytechnic National University;

Dr. hab of biology, full Professor;

Professor of the Criminal Procedure and Criminology Department

Lviv State University of Internal Affairs, Lviv

Vasylenko S. R.,

snizhana.vasylenko.pv.2021@lpnu.ua, ORCID ID: 0009-0000-7515-8572

Student of the Educational and Scientific Institute of Law,

Psychology, and Innovative Education,

Lviv Polytechnic National University, Lviv

PERSONAL IDENTIFICATION USING MODERN DNA METHODS: CURRENT STATE AND PROSPECTS IN UKRAINE

Abstract. *The article analyzes the current state of development of DNA-based personal identification methods in Ukraine, particularly the use of short tandem repeat (STR) analysis and mitochondrial DNA (mtDNA) testing. The importance of molecular genetic technologies in forensic science, legal medicine, and humanitarian investigations is emphasized, especially in the context of identifying victims of war crimes. Real examples of DNA analysis applied to mass graves in Bucha, Izium, and other locations affected by Russian military aggression are presented. The need to introduce, during the process of reforming the expert service system, uniform internal standards for conducting DNA analysis and their harmonization with international protocols is substantiated, which will ensure the exchange of genetic data with other countries, in particular during cross-border investigations. From the point of view of the legal process, the importance of further improving the legislative mechanisms for the protection of persons subject to DNA identification, as well as an effective system of appeal or re-examination, was indicated. The relevance of work on the further development and expansion of the national registry of genomic information of citizens of Ukraine was confirmed. The advisability of creating a separate Law "On DNA Identification" was announced, which would regulate all technical, legal, and ethical aspects of this process in both peacetime and emergency situations. Using the example of the activities of DNA laboratories in leading countries with a developed forensic science system, it is shown that molecular genetic research is integrated into a complex structure of interaction between the police, judicial authorities, and the healthcare system. The study outlines key scientific, legal, and organizational challenges that hinder the full integration of DNA-based methods into the national identification system. It also highlights future prospects, including the development of bioinformatic infrastructure, creation of national DNA databases, and implementation of international standards in Ukrainian practice.*

Key words: DNA identification, STR analysis, mitochondrial DNA, mass graves, Bucha, Izium, forensic genetics, war crimes.

JEL Classification: K42, O33, K38

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-17-03>

Вступ. Ідентифікація особи є ключовим завданням у криміналістичній, судово-медичній та гуманітарній практиці. Особливої актуальності вона набуває в умовах воєнного конфлікту, зокрема в контексті російсько-української війни, що спричинила масові загибелі цивільного населення, утворення братських могил та непоодинокі випадки знищення або понівечення тіл загиблих. Традиційні методи ідентифікації – антропологічні, одонтологічні або дактилоскопічні – часто виявляються малоефективними або

непридатними у випадках значного розкладу тіл, пошкодження тканин або відсутності збережених документів чи відбитків. У цьому контексті на перший план виходить молекулярно-генетична ідентифікація, зокрема STR-аналіз ядерної ДНК та аналіз мітохондріальної ДНК. STR-профілі дозволяють з високою точністю порівнювати зразки з базами даних або з ДНК родичів загиблих. Мітохондріальна ДНК, завдяки своїй високій збережаності у складних умовах, є незамінною при роботі з деградованими зразками

або фрагментами кісткової тканини. Ці методи широко застосовуються у світі, зокрема міжнародними організаціями на зразок Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти (ICMP). В Україні після 2022 року потреба у застосуванні сучасних ДНК-методів значно зросла. Приклади Бучі, Ізюма, Маріуполя та інших міст продемонстрували критичну необхідність ефективної системи ідентифікації. Проте процес ускладнюється низкою факторів: нестачею спеціалізованого обладнання та кадрів, фрагментарним характером ДНК-баз, відсутністю єдиної нормативно-правової бази та обмеженим фінансуванням. Необхідність створення національної системи ДНК-ідентифікації є очевидною, однак її реалізація вимагає злагодженої роботи науковців, юристів, біоетиків, а також органів влади. Впровадження стандартів, які відповідають міжнародним практикам (наприклад, CODIS, ENFSI), дозволить не лише ефективно вирішувати завдання ідентифікації загиблих, але й посилить судову доказову базу у справах про воєнні злочини. Таким чином, дослідження сучасних ДНК-методів ідентифікації має не лише наукову та практичну цінність, але й глибоке гуманітарне значення в контексті захисту гідності жертв, встановлення істини та притягнення винних до відповідальності.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблематика ідентифікації особи за допомогою ДНК-методів активно досліджується як в Україні, так і за кордоном.

Так, відомі роботи Борзова О. П., Костильова О. А., Кузнецова В. А., Бурчинського В. Г., Кожухової Н. Е., Сиволап Ю. М. та ін., присвячені використанню ДНК-аналізу у судово-медичній експертизі речових доказів. У дослідженнях Ольховець С. О., Петричук С. В., Повх А. С., Schumm J. W., Walsh P. S. та ін. вивчаються особливості виділення ДНК з біологічних слідів людини, роботи з ними та інтерпретації отриманих результатів. Вітчизняні науковці, такі як М. Нечипорук, Р. Степанюк та В. Іонова, вивчають можливості впровадження молекулярно-генетичних методів у судово-медичну практику, акцентуючи на викликах, пов'язаних з масовими загибелями під час війни. Водночас міжнародні організації, зокрема ICMP, надають Україні технічну допомогу в стандартизації процесів аналізу ДНК та пришвидшенні ідентифікації. Незважаючи на наявні напрацювання, система ДНК-ідентифікації в Україні стикається з низкою труднощів, зокрема нестачею лабораторій, відсутністю національної бази ДНК-профілів та кадровим дефіцитом, що

актуалізує потребу в її модернізації.

Метою статті є дослідження стану використання сучасних ДНК-методів в ідентифікації осіб в Україні, визначення ключових проблем в їх застосуванні в умовах воєнного конфлікту та окреслення перспективи розвитку національної системи судово-генетичної експертизи з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад матеріалу. Ідентифікація особи за допомогою ДНК є однією з найнадійніших методик сучасної судово-медичної практики. Дезоксирибонуклеїнова кислота, як носій спадкової інформації, має унікальні послідовності, які дозволяють з високим ступенем вірогідності відрізнити одного індивіда від іншого. Це забезпечується шляхом аналізу коротких повторів (STR-маркерів) у ядерній ДНК або використанням мітохондріальної ДНК у складних випадках, зокрема за умови сильного пошкодження тканин [1, с. 172; 15, с. 100].

Метод ДНК-ідентифікації набуває особливої актуальності у критичних ситуаціях – таких, як масштабні стихійні лиха, теракти, авіакатастрофи або збройні конфлікти. В Україні потреба у масовій ДНК-ідентифікації загиблих осіб зросла внаслідок повномасштабної війни Росії проти України, яка призвела до численних втрат серед військових та цивільного населення [1, с. 173]. Зважаючи на неможливість візуального впізнання або використання традиційних методів (дактилоскопії, стоматологічного обстеження), саме молекулярно-генетичний аналіз став ключовим інструментом для встановлення особи.

Загальновизнано, що ДНК-аналіз не лише сприяє встановленню особи, але й активно використовується при відновленні родинних зв'язків, зокрема у випадках пошуку зниклих безвісти осіб або виявлення незаконного усиновлення. Завдяки високій точності й стабільності результатів, метод став еталонним у галузі біоідентифікації.

Іншою вагомою перевагою є можливість довготривалого зберігання біологічних зразків для подальшого аналізу. Це відкриває простір для повторних експертиз або перевірки у випадках апеляції на судові рішення. Важливо, що навіть у разі тривалого зберігання в несприятливих умовах, ДНК-маркер може залишатися частково збереженим, що дозволяє хоча б часткове встановлення ідентичності.

У сучасній Україні функціонують декілька лабораторій, що спеціалізуються на ДНК-експертизі, зокрема при Міністерстві внутрішніх справ, Службі безпеки України, Національний

поліції та інших установах. Водночас, існує значний дефіцит у належному фінансуванні, кадровому забезпеченні й технічному оснащенні, що гальмує ефективне функціонування цієї важливої галузі [1, с. 175].

Незважаючи на труднощі, Україна робить кроки до впровадження новітніх розробок, таких як Rapid DNA – технології швидкого встановлення генетичного профілю безпосередньо на місці події або в мобільних лабораторіях. Ця методика дозволяє скоротити час аналізу з кількох діб до 90–120 хвилин, що надзвичайно важливо у разі масової загибелі людей [2, с. 23].

Особливо перспективним є використання високопродуктивного секвенування нового покоління (NGS), що забезпечує глибший та точніший аналіз навіть деградованого ДНК-матеріалу. У 2022–2024 роках кілька українських біотехнологічних центрів ініціювали пілотні проєкти з інтеграції NGS у процес судово-генетичної експертизи [3, с. 41].

У процесі реформування системи експертної служби важливим є впровадження єдиних внутрішніх стандартів та гармонізація з міжнародними протоколами. Це дозволить забезпечити не лише внутрішню узгодженість, але й полегшити обмін генетичними даними з іншими країнами у разі потреби, наприклад, при транскордонних розслідуваннях.

Українські фахівці дедалі частіше беруть участь у міжнародних проєктах, спрямованих на вдосконалення методів генетичної ідентифікації. Така інтеграція в глобальне наукове співтовариство сприяє підвищенню кваліфікації, запровадженню нових стандартів, а також розширенню доступу до передового лабораторного обладнання.

На нормативно-правовому рівні процес ДНК-ідентифікації в Україні все ще перебуває на етапі формування. На сьогоднішній день відсутній єдиний законодавчий акт, що чітко регламентував би процес ідентифікації осіб на основі ДНК-досліджень. Існують лише окремі положення в Кримінальному процесуальному кодексі України, наказах МОЗ та відомчих інструкціях [1, с. 174].

Окрім юридичних аспектів, обговорюється й проблема суспільного сприйняття генетичних досліджень. Частина населення з пересторогою ставиться до збирання ДНК-зразків, побоюючись витоку даних або їх можливого зловживання. Така недовіра формує потребу у просвітницькій роботі та прозорій політиці щодо обробки персональної генетичної інформації.

Важливо також передбачити законодавчі механізми захисту осіб, щодо яких проводиться ДНК-ідентифікація, у випадках невірної встановлення особи, технічної помилки або зловживання службовими повноваженнями. Ефективна система оскарження й повторної експертизи має стати невід'ємною частиною юридичного процесу.

Водночас, особливе значення має дотримання етичних норм. Йдеться насамперед про забезпечення добровільної згоди на вилучення біологічного матеріалу у живих осіб, конфіденційність генетичної інформації та недопущення дискримінації на основі ДНК-даних [4, с. 52]. Не менш важливим є механізм повернення інформації родичам загиблих: комунікація між лабораторією, правоохоронними органами та сім'ями повинна бути побудована на прозорості, повазі й точності.

У зв'язку з цим все більше науковців і правозахисників наполягають на створенні окремого Закону України «Про ДНК-ідентифікацію», який би врегулював усі технічні, правові та етичні аспекти цього процесу в умовах як мирного часу, так і надзвичайних ситуацій [3, с. 42].

На тлі стрімкого науково-технічного прогресу однією з ключових тенденцій у світі стає впровадження інноваційних методів для встановлення особи. Сучасна ДНК-ідентифікація – це вже не лише наукове досягнення, а реальний інструмент державної безпеки, гуманітарного реагування й правосуддя. У країнах із розвинутою системою криміналістики, зокрема США, Канаді, Японії та Німеччині, молекулярно-генетичні дослідження інтегровані в комплексну структуру взаємодії між поліцією, судовими органами та системою охорони здоров'я.

Так, наприклад, у Франції мобільні ДНК-лабораторії активно застосовуються під час надзвичайних ситуацій, що пов'язані з масовою загибеллю людей. Їхнє використання дозволяє швидко ідентифікувати жертв терористичних актів або природних катастроф, навіть за мінімальної кількості доступного біоматеріалу [5, с. 88].

У США ж великого поширення набули технології Rapid DNA, які суттєво змінюють уявлення про оперативність судово-генетичних досліджень. За допомогою спеціалізованих пристроїв генетичний профіль особи можна отримати менш ніж за дві години, що значно прискорює ідентифікацію під час розслідувань або прикордонного контролю [6, с. 112]. Таким чином, технологічна еволюція, підкріплена ефективною державною політикою, перетворює ДНК-експертизу на одну з головних опор юстиції.

Не менш важливим аспектом глобального досвіду є наявність розгалужених національних баз даних ДНК-профілів. Вони функціонують відповідно до суворих правових регламентів, а їхнє використання передбачає взаємодію як між внутрішніми структурами, так і на міжнародному рівні – зокрема через систему Prüm.

З початком повномасштабної війни Росії проти України проблема ідентифікації загиблих стала надзвичайно гострою. У відповідь на ці гуманітарні виклики Україна отримала вагому підтримку від іноземних держав та міжнародних організацій. Зокрема, Франція передала Україні мобільну ДНК-лабораторію, яка здатна працювати автономно в польових умовах, забезпечуючи швидкий аналіз та видачу результатів без залучення стаціонарних установ [7, с. 45].

Європейський Союз у співпраці з Міжнародною організацією з міграції (МОМ) також долучився до цього процесу, профінансувавши мобільні лабораторії, які дозволяють отримувати генетичні результати усього за 94 хвилини. Це стало проривом у контексті швидкої ідентифікації тіл загиблих, особливо в умовах бойових дій [8, с. 3].

Потреба у таких технологіях зумовлена не лише кількістю жертв, але й складністю впізнання тіл, які зазнали ушкоджень унаслідок обстрілів, пожеж, масових поховань. Наприклад, у місті Ізюм, де було знайдено братські могили з десятками тіл, саме мобільні ДНК-лабораторії стали ключовим елементом процесу документування злочинів війни [9, с. 27]. Таким чином, міжнародна підтримка України у сфері ДНК-ідентифікації – це не лише передача технологій, а й солідарність у відстоюванні прав людини та збереженні історичної пам'яті.

Одним із найперспективніших напрямів розвитку є створення національного реєстру геномної інформації громадян України. У липні 2022 року Верховна Рада ухвалила відповідний закон, що передбачає правове регулювання збору, обліку та використання ДНК-профілів для цілей ідентифікації, досудового розслідування та протидії злочинності [10, с. 2]. Цей закон є першим кроком до повноцінної інтеграції України у міжнародні системи обміну генетичними даними, зокрема систему Prüm, яка об'єднує країни ЄС у спільну базу даних ДНК, відбитків пальців і номерів автомобілів. Така інтеграція сприятиме не лише кращій комунікації в справах транскордонного злочину, але й дозволить швидше реагувати на випадки зникнення осіб, міжнародної торгівлі

людьми тощо [11, с. 134]. Важливим завданням у цьому контексті є забезпечення кібербезпеки баз даних, унеможливлення несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації та врегулювання юридичних аспектів обробки персональних ДНК-даних.

Водночас, незважаючи на позитивну динаміку, в Україні зберігається низка проблем, які ускладнюють ефективне функціонування системи ДНК-ідентифікації. Серед ключових викликів – недостатній рівень фінансування, відсутність уніфікованої технічної інфраструктури, нестача кваліфікованих кадрів, а також правова невизначеність у деяких аспектах використання генетичної інформації [12, с. 98].

Значним бар'єром є також соціально-етичний чинник: частина населення з насторогою сприймає ідею створення національного ДНК-реєстру, побоюючись надмірного контролю з боку держави або витоку конфіденційних даних. У цьому контексті важливо посилювати просвітницьку діяльність, підвищувати юридичну грамотність громадян та забезпечувати прозорість використання біометричної інформації.

Для усунення зазначених перешкод необхідно розробити комплексну стратегію розвитку ДНК-ідентифікації, яка включатиме як технічні рішення, так і нормативно-правові інструменти. Особливу роль у цьому процесі відіграватиме міжнародна співпраця – як у сфері наукових досліджень, так і в контексті технічної допомоги та правового консультування.

Після завершення активної фази війни на Україну чекає масштабна робота з ідентифікації загиблих, ексгумації масових поховань та надання родинам зниклих безвісти правової ясності щодо долі їхніх близьких. У цих умовах ДНК-ідентифікація стане не просто інструментом криміналістики, а моральним і юридичним обов'язком держави.

Одним із ключових завдань стане впровадження системи централізованого зберігання біологічних зразків від військових та цивільних осіб ще за життя. Так звані “банки ДНК” вже працюють у США, Польщі, Ізраїлі, й можуть бути запроваджені в Україні в межах національного проєкту з реконструкції та гуманітарного відновлення [13, с. 41].

Водночас критично важливою є роль психологічного супроводу процесу ідентифікації. Родини загиблих потребуватимуть не лише документального підтвердження, а й підтримки у момент отримання звістки про смерть близької людини.

Таким чином, ДНК-ідентифікація постає як міждисциплінарне завдання, що об'єднує біологію, право, психологію та соціологію.

Україні потрібна нова генерація висококваліфікованих судових експертів, генетиків, біоінформатиків. Для цього необхідне не тільки підвищення рівня освіти в галузі молекулярної біології та криміналістики, а й створення наукових центрів, здатних проводити міжгалузеві дослідження.

Формування національної школи судової генетики має стати частиною державної наукової політики. Необхідно підтримувати вчених, які працюють у сфері ДНК-досліджень, сприяти їхній участі в міжнародних проєктах, а також ініціювати створення аспірантур і докторантур на базі провідних біологічних і медичних факультетів [14, с. 5].

Крім того, важливо забезпечити умови для розвитку прикладної науки. Йдеться про створення спеціалізованих лабораторій при вищих навчальних закладах, які одночасно слугуватимуть науковими й освітніми осередками. Лише поєднання фундаментальної науки з практикою дасть змогу гарантувати якісну, обґрунтовану та незалежну ДНК-експертизу.

Окремий вимір набуває ідея використання ДНК-досліджень для історичної реабілітації. Уже сьогодні розпочато процес ідентифікації жертв політичних репресій 1930-х років, знайдених у масових захороненнях на території Західної України. Такі ініціативи не лише дозволяють повернути імена загиблим, але й формують нову політику пам'яті.

У майбутньому, завдяки наявності електронних реєстрів, буде можливим ідентифікувати людей, які вважалися безвісти зниклими навіть кілька десятиліть. Це не тільки має юридичне значення, але й є актом гуманізму, який повертає гідність кожному загиблому.

У майбутньому ефективність ДНК-ідентифікації в Україні напряму залежатиме від якості правового поля, яке регламентуватиме цей процес. Станом на сьогодні, законодавство лише частково охоплює питання використання генетичних даних. Прийнятий у 2022 році закон про створення державного ДНК-реєстру є лише фундаментом, на який необхідно нанизати подальші нормативно-правові акти, інструкції, протоколи взаємодії та стандарти безпеки.

Окрему увагу має бути приділено формулюванню етичного кодексу ДНК-ідентифікації, який повинен окреслювати межі допустимого втручання в приватне життя, правила обробки та зберігання біологічної інформації, вимоги до

інформованої згоди. Подібні кодекси вже існують у Великій Британії, Нідерландах і Швейцарії – країнах, які мають тривалу історію правового регулювання біоетичних питань.

Також важливо закріпити в законодавстві положення про повторну незалежну експертизу в разі спірних результатів ідентифікації, механізми притягнення до відповідальності за порушення конфіденційності та запровадити ефективний механізм контролю з боку громадськості.

Окремого визнання заслуговує внесок громадянського суспільства в розвиток системи ДНК-ідентифікації в Україні. З 2014 року, після початку бойових дій на Донбасі, в Україні сформувались численні волонтерські ініціативи, які брали участь у зборі біологічного матеріалу, інформуванні родичів зниклих безвісти та координації з пошуковими групами. Завдяки їхнім зусиллям були створені перші бази даних біозразків ще до того, як це було впроваджено на державному рівні.

У контексті повномасштабної війни 2022 року роль волонтерів лише посилилась. Саме вони забезпечують логістику транспортування зразків, здійснюють комунікацію з родинами загиблих, роз'яснюють складні юридичні процедури. Багато з них працюють на межі між офіційною системою та реальними людьми, до яких поки не доходить допомога з боку держави.

В майбутньому варто інституціоналізувати волонтерські структури, забезпечити їм доступ до сертифікації, навчання, юридичного захисту. Спільна робота держави та суспільства в цьому напрямі здатна побудувати стійку модель ДНК-ідентифікації як частини системи національної безпеки.

Висновки. Таким чином, обґрунтовано важливість молекулярно-генетичних технологій у криміналістиці, судовій медицині та гуманітарних розслідуваннях, зокрема у контексті виявлення та ідентифікації жертв воєнних злочинів. Показано, що завдяки наявності електронних реєстрів, у недалекому майбутньому буде можливим ідентифікувати людей, які вважалися безвісти зниклими навіть кілька десятиліть. Поряд з юридичним значенням, це є актом гуманізму, який повертає гідність кожному загиблому.

У роботі визначено основні наукові, правові та організаційні виклики, які на сьогоднішній день гальмують повноцінну інтеграцію ДНК-методів у державну систему ідентифікації.

Окреслено перспективи розвитку біоінформаційної інфраструктури, створення національних ДНК-банків та імплементації міжнародних стандартів у практику українських установ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Давидюк П. П., Пелешок І. І., Якимчук М. Ю. Сучасний стан розвитку молекулярно-генетичної експертизи в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Т. 2, Вип. 75. С. 171–176.
2. Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В., Шульга О. О. Технологія швидкісного встановлення ДНК-профілю – Rapid DNA. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 81. С. 22–25.
3. Новак В. І., Снігур С. Л. Генетичні дослідження у сфері криміналістики: перспективи інтеграції технологій NGS. Вісник Академії правових наук України. 2024. №1. С. 39–44.
4. Kolisnyk, O., & Hnatiuk, M. Ethical considerations in forensic DNA profiling: Ukrainian experience and global challenges. Forensic Science Review. 2023. Vol. 35, Issue 3. P. 48–54.
5. Dubois, J. (2023). Mobile DNA Laboratories in France: Applications in Disaster Victim Identification. Forensic Science International, 310, P. 85–90.
6. Smith, A. Rapid DNA Technology in the United States: Enhancing Law Enforcement Capabilities. Journal of Forensic Sciences, 2022. 67(4), P. 110–115.
7. Biometric Update. Ukraine gets mobile DNA biometrics lab from France to ID war dead. Retrieved from <https://www.biometricupdate.com/202207/ukraine-gets-mobile-dna-biometrics-lab-from-france-to-id-war-dead> (дата звернення: 28.05.2025)
8. EEAS. (2023). EU and IOM Support Mobile DNA Labs To Speed Up Identification of Civilian Victims of Full-Scale Russian Invasion. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-and-iom-support-mobile-dna-labs-speed-identification-civilian-victims-full_en (дата звернення: 28.05.2025)
9. The Independent. (2023). Ukraine using mobile DNA labs to identify its war dead in minutes. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/ukraine-war-victims-identity-dna-b2291447.html> (дата звернення: 28.05.2025)
10. Укрінформ. Верховна Рада ухвалила закон про створення ДНК-реєстру. Отримано з: <https://www.ukrinform.net/rubric-society/3525503-ukraines-parliament-passes-bill-on-dna-registry.html> (дата звернення: 28.05.2025)
11. Степанюк Р. Л., Кікінчук В. В. Напрями вдосконалення правового регулювання судово-генетичної експертизи в Україні у контексті євроінтеграції. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ, №97(2), С. 234–249.
12. Ковтун О. Захист життя дітей: перспективи вдосконалення українського законодавства. Архів кримінології та судової науки, 2023. № 7(1), С. 142–151.
13. Frankowski, K., & Maj, A. 2021. Biobanks and Military Personnel: Ethical Aspects of DNA

Collections. Bioethics & Human Rights Journal, 12(3), P. 40–47.

14. Плахтій Б. О., Черняк Т. С. Перспективи розвитку судової генетики в Україні: освіта, наука, технології. Наукові записки НаУКМА. Біологія та екологія, 2023. № 6(1), С. 3–9.

15. Сибірна Р.І., Сибірний А.В. Використання молекулярно-генетичної експертизи у досудовому розслідуванні. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доп. Учасників наук.-практ. сем. (02 грудня 2022 р.)/упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 99-102.

REFERENCES:

1. Davydiuk PP, Peleshok I, Yakymchuk M. The current state of development of molecular genetic expertise in Ukraine. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law. 2023. Vol. 2, Issue 75. C. 171-176.
2. Svoboda E.Y., Mikhalechuk T.V., Shulga O.O. Rapid DNA technology for the rapid establishment of a DNA profile. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law. 2024. Issue 81. C. 22-25.
3. Novak V. I., Snigur S. L. Genetic research in the field of forensics: prospects for the integration of NGS technologies. Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2024. №1. C. 39-44.
4. Kolisnyk, O., & Hnatiuk, M. Ethical considerations in forensic DNA profiling: Ukrainian experience and global challenges. Forensic Science Review. 2023. Vol. 35, Issue 3. P. 48-54.
5. Dubois, J. (2023). Mobile DNA Laboratories in France: Applications in Disaster Victim Identification. Forensic Science International, 310, 85-90.
6. Smith, A. Rapid DNA Technology in the United States: Enhancing Law Enforcement Capabilities. Journal of Forensic Sciences, 2022. 67(4), 110-115.
7. Biometric update. Ukraine has received a mobile DNA biometrics laboratory from France to identify war dead. Retrieved from <https://www.biometricupdate.com/202207/ukraine-gets-mobile-dna-biometrics-lab-from-france-to-id-war-dead> (accessed on 28.05.2025).
8. EEAS (2023). EU and IOM support mobile DNA laboratories to speed up the identification of civilian victims of the full-scale Russian invasion. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-and-iom-support-mobile-dna-labs-speed-identification-civilian-victims-full_en (accessed on 28.05.2025)
9. The Independent (2023). Ukraine uses mobile DNA labs to identify war dead in minutes. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/ukraine-war-victims-identity-dna-b2291447.html> (accessed on 28.05.2025).
10. Ukrinform. The Verkhovna Rada adopted a law on the creation of a DNA register. Retrieved from:

<https://www.ukrinform.net/rubric-society/3525503-ukraines-parliament-passes-bill-on-dna-registry.html> (accessed on 28.05.2025).

11. Stepaniuk R.L., Kikinchuk V.V. Directions for improving the legal regulation of forensic genetic examination in Ukraine in the context of European integration. Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, No. 97(2), 234-249.

12. Kovtun O. Protection of children's lives: prospects for improving Ukrainian legislation. Archive of Criminology and Forensic Science, 2023. № 7(1), 142-151.

13. Frankowski, K., & Maj, A. 2021. Biobanks and Military Personnel: Ethical Aspects of DNA

Collections. Bioethics & Human Rights Journal, 12(3), 40-47.

14. Prospects for the development of forensic genetics in Ukraine: education, science, technology. Scientific notes of NaUKMA. Biology and ecology, 2023. № 6(1), 3-9.

15. Sybirna R.I., Sybirnyy A.V. Vykorystannya molekulyarno-henetychnoyi ekspertyzy u dosudovomu rozsliduvanni. Protsesual'ne ta kryminalistychne zabezpechennya dosudovoho rozsliduvannya : tezy dop. Uchasnykiv nauk.-prakt. sem. (02 hrudnya 2022 r.) /upor. A.YA. Khytra. L'viv: L'vDUVS, 2022. S. 99-102.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2025

УДК 341.3

Федоров М. П.,

*mykolafedorov76@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7783-9838, Researcher ID G-1648-2019,
к.ю.н., доц., професор кафедри кримінального права та процесу, Львівський торговельно-економічний
університет, м. Львів*

Струсінська Д. Р.,

*dianastrusinska01@gmail.com
здобувач, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НЕЗАКОННОЇ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ДО РОСІЇ

Анотація. Збройна агресія росії проти України супроводжується вчиненням численних воєнних злочинів та злочинів проти людяності, серед яких незаконна депортація або насильницьке переміщення дітей. На сьогодні існує проблема кваліфікації депортації дітей у міжнародно-правовому вимірі. У статті проаналізовано вітчизняні та міжнародно-правові механізми щодо кваліфікації поняття незаконної депортації дітей як різновиду міжнародних злочинів. Досліджено долі українських дітей на тимчасово окупованих територіях України. Розкрито поняття депортації росією дітей з України як складової геноциду. Проаналізовано процес повернення українських дітей з тимчасово окупованих територій та території рефії. Розглянуто міжнародно-правову кваліфікацію незаконної депортації дітей як різновиду воєнного злочину та злочину проти людяності. Визначено перспективи відповідальності за незаконну депортацію і незаконне переміщення українських дітей (співробітництво із Міжнародним кримінальним судом). У результаті дослідження було встановлено, що депортація українських дітей з окупованих територій є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Дії рф щодо примусової депортації дітей можуть кваліфікуватися за статтею 438 КК України, але наразі такий міжнародний злочин не закріплений у цій статті. Тому необхідне внесення змін до КК України для приведення його у відповідність до міжнародних стандартів. Перспективи подальших досліджень у даному напрямі полягають у: детальному аналізі судової практики Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, пов'язаних з депортацією дітей; дослідженні питання про відповідальність посадових осіб рф, причетних до депортації українських дітей; розробці механізмів міжнародного співробітництва для повернення депортованих дітей в Україну. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення національного законодавства, практики його застосування, а також для підготовки відповідних матеріалів для міжнародних судових інстанцій.

Ключові слова: незаконна депортація, переміщення дітей, кримінальна відповідальність, воєнний злочин, Міжнародний кримінальний суд, Римський статут.

Fedorov M. P.,

*mykolafedorov76@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7783-9838, ResearcherID: G-1648-2019
PhD in Law, Professor, Professor at the Department of Criminal Law and Procedure, Lviv University of
Trade and Economics, Lviv*

Strusinska D. R.,

*dianastrusinska01@gmail.com
Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

PROBLEMS OF QUALIFICATION OF ILLEGAL DEPORTATION OF UKRAINIAN CHILDREN TO RUSSIA

Abstract. Russia's armed aggression against Ukraine is accompanied by the commission of numerous war crimes and crimes against humanity, including the illegal deportation or forcible transfer of children. Currently, there is a problem of qualifying the deportation of children in the international legal dimension. The

article analyzes domestic and international legal mechanisms for qualifying the concept of illegal deportation of children as a type of international crime. The fate of Ukrainian children in the temporarily occupied territories of Ukraine is investigated. The concept of Russia's deportation of children from Ukraine as a component of genocide is revealed. The process of returning Ukrainian children from the temporarily occupied territories and the territory of the Russian Federation is analyzed. The international legal qualification of illegal deportation of children as a type of war crime and crime against humanity is considered. The prospects of responsibility for illegal deportation and illegal transfer of Ukrainian children (cooperation with the International Criminal Court) are determined. The study found that the deportation of Ukrainian children from the occupied territories is a gross violation of international humanitarian law and international criminal law. The actions of the Russian Federation regarding the forced deportation of children can be qualified under Article 438 of the Criminal Code of Ukraine, but currently such an international crime is not enshrined in this article. Therefore, it is necessary to amend the Criminal Code of Ukraine to bring it into line with international standards. Prospects for further research in this direction include: a detailed analysis of the jurisprudence of the International Criminal Court regarding crimes related to the deportation of children; research on the issue of the responsibility of Russian officials involved in the deportation of Ukrainian children; development of mechanisms of international cooperation for the return of deported children to Ukraine. The results of the research can be used to improve national legislation, the practice of its application, as well as to prepare relevant materials for international judicial instances.

Key words: illegal deportation, displacement of children, criminal responsibility, war crime, International Criminal Court, Rome Statute.

JEL Classification: K14

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-17-04>

Постановка проблеми. На сьогодні існує проблема юридичної кваліфікації депортації дітей в міжнародно-правовому вимірі з урахуванням приписів Римського статуту. Потреба належної кваліфікації депортації дітей як воєнного злочину та злочину проти людяності у вітчизняному законодавстві є актуальною для притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти незаконної депортації дітей досліджували у своїх працях низка вчених та науковців, зокрема М. В. Буроменський, М. М. Гнатовський, В. П. Пилипенко, А. О. Кориневич, В. М. Корецький та інші. Водночас, тематика себе не вичерпала та потребує подальшого наукового аналізу.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз вітчизняних та міжнародних правових механізмів щодо визначення та кваліфікації поняття незаконної депортації дітей як різновиду міжнародних злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За словами уповноваженої Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Д. Герасимчук, понад 7,5 млн українських дітей, які проживали на території України до початку повномасштабного вторгнення рф, постраждали [1].

На жаль, системний характер має процес вивезення українських дітей на територію росії. Так, за офіційними даними платформи “Діти війни”,

яка була створена Міністерством реінтеграції разом із Національним інформаційним бюро за дорученням Офісу Президента України, станом на 11.03.2025 р. кількість депортованих дітей сягає 19546. Нині у законний спосіб вдалося повернути в Україну 1240 дітей, які зараз перебувають в безпеці зі своїми родинами. [2].

Втім, варто сказати, що ці цифри можуть не відображати реальну картину щодо кількості вивезених дітей, оскільки наразі ведуться активні бойові дії, а частина території України тимчасово окупована.

Питання повернення українських дітей з тимчасово окупованих територій України та території рф є одним із пріоритетних напрямів діяльності державних органів, національних та міжнародних партнерів, тому триває безперервна робота щодо верифікації всіх постраждалих від війни дітей з метою їх повернення на підконтрольні Україні території.

14 травня 2024 р. український уряд затвердив “Порядок виявлення та повернення дітей, депортованих внаслідок збройної агресії російської федерації проти України” (далі – Порядок). Проект цього акта був розроблений Мінреінтеграції у межах виконання плану Bring Kids Back UA, який є складовою “Формули миру” Президента України Володимира Зеленського [3].

Порядок визначає механізм взаємодії між суб’єктами, які беруть участь у пошуку, повер-

ненні, забезпеченні соціального захисту та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених, і таких, які перебувають під ризиком депортації або примусового переміщення внаслідок збройної агресії російської федерації проти України.

Росіяни вивозять депортованих українських дітей до спеціалізованих таборів. Туди потрапляють діти-сироти, при цьому деякі з яких стали такими внаслідок вбивства їх батьків самими окупантами; діти з інтернатів, які мають рідних в Україні, проте їх вивозять силоміць; діти батьків, які не пройшли фільтрацію окупаційними адміністраціями й потрапили до російських катівень та інші категорії дітей [4].

В таборах, за задалегідь підготовленою програмою, дітей навчають російської історії, вивчають російську державну символіку, зокрема гімн, подають їм викривлене трактування війни в Україні, здійснюють ідеологічну “обробку” свідомості українських дітей. А найбільш патріотично налаштовані діти піддаються насильству, тортурам, психологічному тиску.

Країна-агресорка прагне знищити національну ідентичність маленьких українців, піддаючи їх науковій, культурній, патріотичній та військовій освіті, орієнтованій на росію. Державні структури України та Управління Верховного комісара з прав людини ООН більше року розслідують процес насильницької депортації дітей з України та доводять, що дії ерефії протирічать фундаментальним принципам захисту дітей в умовах війни, є грубими порушеннями положень Конвенції про права дитини і Женевської конвенції і можуть трактуватися як воєнні злочини та злочини проти людяності.

Важливо зазначити, що міжнародне гуманітарне право передбачає особливий захист дітей на окупованих територіях, і окупаційна держава зобов'язана забезпечувати цей захист. До прикладу, Стаття 50 Конвенції про захист цивільного населення під час війни встановлює заборону для окупаційної держави за будь-яких обставин змінювати громадянський статус дітей або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій та зобов'язує її вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи для дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків [5].

Стаття 78 Додаткового протоколу I до Женевської конвенції встановлює пряму заборону переміщувати дітей до іноземної держави і встановлює єдину виключну обставину, за якої пере-

міщення дітей, що перебувають на окупованій території, може бути дозволене – невідкладні причини, пов'язані зі станом здоров'я чи лікуванням. При цьому наголошується на тому, що така евакуація повинна бути тимчасовою [6].

Переміщення дітей, яке здійснює росія, порушує всі вимоги, встановлені нормами міжнародного гуманітарного права, адже відсутня єдина допустима підстава для такої евакуації, і росія не виконує вимог щодо отримання дозволів від відповідальних осіб та сповіщення держави громадянства і надання інформації про дітей, необхідної для їхнього повернення. Такі дії мають ознаки злочину депортації та примусового переміщення [7].

Більше того, росія умисно змінила своє законодавство, щоб спростити процедуру усиновлення українських дітей з тимчасово окупованих територій. Усиновлення ніколи не повинно відбуватися під час або відразу після надзвичайних ситуацій, а діти, розлучені зі своїми батьками під час гуманітарної надзвичайної ситуації, не можуть вважатися сиротами. Єдиним прийнятним рішенням у цих випадках є возз'єднання сім'ї, якщо воно відповідає інтересам дитини.

В Офісі Генерального прокурора України працюють над доведенням насильницької “незаконної передачі дітей з однієї національної групи до іншої”, яку росіяни розпочали відразу після окупації Криму та частини Луганської й Донецької областей у 2014 році.

У свою чергу, Національні органи досудового слідства, ювенальні прокурори разом з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС) збирають докази всіх воєнних злочинів. А у справі депортації українських дітей прямо фігурує вище політичне керівництво росії. Оскільки указ путіна про спрощення процедури отримання громадянства та усиновлення – один з таких яскравих доказів, аби у в'язниці МКС опинилися російський диктатор і його найближче оточення.

Відповідно до Протоколу № 4 до Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, ніхто не може бути висланий з території держави, громадянином якого він є й жодному громадянину не може бути заборонений в'їзд на територію своєї держави [8].

Як зазначалося раніше, багато дітей, які перебували в закладах на момент вторгнення, мали батьків із батьківськими правами. Передача за згодою не відбувається, якщо таку згоду надає не уповноважена доросла особа. Місії стало відомо про декілька випадків, коли директори закладів

не давали згоди на переміщення дітей, що перебували у закладі. Це не завадило російській окупаційній владі здійснити переміщення. Місія вважає ці випадки “евакуацією без згоди”.

Згідно статті 49 Женевської конвенції щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, евакуація – це загальне або часткове переміщення населення з певної території, необхідне для гарантування його безпеки або зумовлене імперативними причинами воєнного характеру [9].

Евакуація повинна бути виключно добровільним процесом, а не вимушеним. Евакуацію слід відрізняти від депортації та насильницького переміщення населення – тобто насильницьке переміщення осіб, які зазнали виселення або інших примусових дій, з району, в якому вони законно перебувають, без підстав, що допускаються міжнародним правом.

Також місія ОБСЄ встановила факт відправки дітей у так звані реабілітаційні табори за згодою батьків або законних опікунів. Таке перебування мало бути тимчасовим, як запевняла окупаційна адміністрація “на час канікул”, але й після закінчення канікул додому їх так і не повернули [10].

Незаконна депортація або переміщення населення згідно Римського статуту МКС класифікуються як воєнний злочин, а саме: “депортація або переміщення частини чи всього населення окупованої території як в межах відповідної території, так і за її межі”. Відповідно до статті 8 Римського статуту “депортація або насильницьке переміщення населення” належить до числа воєнних злочинів й тягне за собою міжнародну кримінальну відповідальність [11].

Воєнні злочини у Римському Статуті МКС стоять поряд із такими злочинами, як геноцид, агресія, злочини проти людяності. Це серйозні порушення законів та звичаїв війни.

Проаналізувавши міжнародні правові механізми щодо кваліфікації поняття незаконної депортації дітей як різновиду міжнародних злочинів, можна дійти висновку про те, що депортація дітей як різновид міжнародних злочинів повинна викликати суттєве занепокоєння міжнародної спільноти, є неприпустимим злочином згідно з міжнародним правом та тягне за собою кримінальну відповідальність.

МКС видав ордери на арешт чинного президента РФ та уповноваженої при президентові РФ з прав дитини через незаконну депортацію українських дітей [12].

Відповідно до Конвенції про незастосовність строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 року, щодо злочину неза-

конної депортації українських дітей строки давності не застосовуються [13] і дія Ордера МКС про арешт винних осіб згідно ст. 29 Римського статуту не обмежена у часі й просторі [11].

Українське законодавство не містить визначення поняття “воєнний злочин”, але є ст. 438 КК України “Воєнні злочини”, яка визначає покарання за порушення законів та звичаїв війни, а саме за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій [14].

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Враховуючи наведену вищу інформацію, на національному рівні необхідно:

- забезпечувати якісне та повне документування й ефективне розслідування злочинів депортації українських дітей, у тому числі задля формування слідчої практики доведення саме системної та масштабної політики країни-окупанта з депортації цивільного населення, а не розслідування окремих фактів такого переміщення;

- забезпечувати ефективну співпрацю, обмін інформацією з МКС в питаннях розслідування злочину примусового переміщення та депортації дітей, а також геноциду;

- ухвалити зміни до кримінального законодавства України, що передбачають виділення окремих кваліфікацій воєнних злочинів та злочинів проти людяності та унеможливають застосування строків давності до таких злочинів;

- розглянути можливість відкриття провадження за статтею 442 КК України “Геноцид” щодо насильницького передавання українських дітей в іншу національну групу;

- забезпечити системну підготовку кадрів у системі правоохоронних органів та правосуддя задля підвищення професійного потенціалу роботи з міжнародними злочинами, зокрема й злочинами примусового переміщення (депортації) осіб, особливо дітей.

За наявності факту існування в Україні міжнародного збройного конфлікту діяння щодо депортації й переміщення осіб кваліфікуються МКС саме як воєнний злочин. Дії РФ щодо примусової

депортації дітей, також можуть кваліфікуватись за статтею 438 КК України. Наразі, такий міжнародний злочин не закріплений в статті 438 Кримінального кодексу України. Тому, кваліфікація таких дій рф вимагає необхідності внесення в КК України статті міжнародного договору, ратифікованого Україною, де таке порушення закріплене.

Тож, суттєвою проблемою практики міжнародного кримінального права є кваліфікація злочинів проти людяності. До кінця не роз'яснено кваліфікацію примусової депортації дітей в міжнародно-правовому вимірі, враховуючи приписи Римського статуту МКС.

Досі існує потреба в належній кваліфікації поняття депортації дітей як різновиду міжнародних злочинів для подальших наукових досліджень. Важливо співвіднести норми Римського статуту МКС, які стосуються депортації осіб з іншими суміжними злочинами та надати їм тлумачення, враховуючи всі відповідні доктрини.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Війна в Україні штовхає ціле покоління дітей до краю прірви – UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/war-ukraine-pushes-generation-children-brink-warns-unicef> (дата звернення: 11.03.2025).
2. Державний портал «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення: 11.03.2025).
3. Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2024 р. № 551. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-%D0%BF#Text>.
4. Доповідь УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 березня–31 травня 2024 року URL: https://ukraine.un.org/uk/273035-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B7-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BC%D0%B8-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96-1-%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%8F-%E2%80%9331-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8F-2024-%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83?afd_azwaf_tok=eyJhbGciOiJSUzI1NiJ9.eyJhdWQiOiJlIa3JhaW5lLnVuLm9yZyIsImV4cCI6MTc0MjQ0NTQxMywiaWF0IjojcNzQyNDQ1NDAAzLCJpc3MiOiJ0aWVy

MS03OWM5Njk1NC04cjJyYCIiInN1YiI6IjkyLjI1
My4yMzYuMjM3IiwZGF0YSI6eyJ0eXBlljoiaXN
zdWVkiWicmVmIjoiMjAyNTAzMjBUMDQzNjQ
zWi1lcjE3OWM5Njk1NDhyMnJsaEMxV0FXZjBr
ZzAwMDAwMDBmejAwMDAwMDAwMDR4NX
oiLCJiljoiM3F3N29URGpDbmRVdWNpYVJGR0p
EeWJyLWlpaHFwYzR2aFF3a0taa2RRTSIsImgiOiJ
MYWZJWlNOWWIxTFVWTXI0QkRvdGVvQ3N
jdWlmUXNwNmJEaklCLUxjSXVBIn19.ZlPQsdH
iVHzU88ANUTPWInZQOwdIgjMELcUSzrkZu0y
mpFhQxHaJTCz_OBj6enMqoC9rD5dN5XVdMhL
XLRHfL3CXvSpLFTyNifUld5RX8qTy73A7mcTjG
WOGxcW2BwXf4YIvAd00OocLz3HyvIT6DnXI
4S6rlagLA2B2po8fR6VTbtI98FVUG8vCE0u9knK
cA2K-VNM7jBxK_FK8liZMQmZnzjIwDj1yZLs-
BnN7zWTCJnat0cfUz96i7DYA8ooZVTRSBklABa
MARgo7_Fql_Z7KCSnhTLdkSuleuj3fdBSBCGIsW
ssnDYwnsmYivUv9_MkIXzCZJgWX9m99o0Gw.
WF3obl2IDtqgvMFRqVdYkD5s (дата звернення:
11.03.2025)

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 11.03.2025).
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 11.03.2025).
7. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Аналітичний звіт. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.03.2025).
9. ICC, Prosecutor v. Muthaura, Kenyatta and Ali, “Decision on confirmation of charges”, ICC-01/09-02/11, 23 January 2012, para. 244.
10. Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщення та/або депортацією українських дітей до російської федерації: від 4 травня 2023 року. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/546560> (дата звернення: 11.03.2025).
11. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 11.03.2025).
12. Ордер на арешт Путіна: в ЄС зробили заяву. URL: <https://www.unian.ua/world/order->

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 347.6

Чабан О. М.,

olenauf@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3507-7609, Researcher ID: G-1467-2019

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри цивільного і господарського права та процесу,

Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ЗМІНА, РОЗІРВАННЯ ТА ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

Анотація. *Стаття присвячена правовому регулюванню зміни, розірвання та визнання недійсним шлюбного договору за сімейним законодавством України. Право на зміну шлюбного договору мають тільки подружжя, незважаючи на те, що сторонами цього договору, крім подружжя, можуть бути й наречені. Для наречених шлюбний договір набуває чинності у день реєстрації шлюбу, і у цей день вони змінюють статус наречених на подружжя.*

Встановлено, що зміна шлюбного договору здійснюється за взаємною згодою подружжя та за рішенням суду на вимогу одного з подружжя, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення.

Визначено, що розірвання шлюбного договору відбувається на загальних підставах для розірвання договору з урахуванням положень ст. 101 і 102 Сімейного кодексу України. Можлива тільки відмова від шлюбного договору за взаємною згодою подружжя. Ще однією підставою для розірвання шлюбного договору є рішення суду на вимогу однієї із сторін у разі неможливості виконання шлюбного договору.

Підстави визнання недійсним шлюбного договору за рішенням суду визначені Цивільним кодексом України. Недійсним визнається шлюбний договір, якщо його зміст суперечить Сімейному кодексу України, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам. Також недійсним визнається шлюбний договір, якщо його сторона (сторони) не мають необхідного обсягу дієздатності. Шлюбний договір підлягає нотаріальному посвідченню і відповідно нотаріус має перевірити обсяг дієздатності сторін. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі – це ще одна з загальних вимог, додержання якої є необхідним для чинності шлюбного договору.

Шлюбний договір має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. При недодержання цієї вимоги шлюбний договір визнається судом фіктивним, тобто таким, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином.

Якщо шлюбний договір суперечить правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей, то за рішенням суду визнається недійсним.

Ключові слова: шлюбний договір, зміна шлюбного договору, розірвання шлюбного договору, недійсний шлюбний договір, наречені, подружжя, реєстрація шлюбу.

Chaban O. M.,

olenauf@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3507-7609, Researcher ID: G-1467-2019

Candidate of Laws, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Civil and Commercial Law and Procedure,

Lviv University of Trade and Economics, Lviv

AMENDMENT, TERMINATION AND NULLIFICATION OF A MARRIAGE CONTRACT

Abstract. *The article is devoted to the legal regulation of the amendment, termination and invalidation of a marriage contract under the family legislation of Ukraine. Only spouses have the right to amend a marriage contract, despite the fact that the parties to this contract, in addition to spouses, can also be fiancés. For*

fiancés, the marriage contract comes into force on the day of marriage registration, and on this day they change the status of fiancés to spouses.

It has been established that the amendment of the marriage contract is carried out by mutual consent of the spouses and by court decision at the request of one of the spouses, if this is required by his interests, the interests of the children, as well as the incapable adult daughter or son, which are of significant importance.

It is determined that the termination of the marriage contract occurs on the general grounds for termination of the contract, taking into account the provisions of Articles 101 and 102 of the Family Code of Ukraine. Only the refusal of the marriage contract by mutual consent of the spouses is possible. Another ground for termination of the marriage contract is a court decision at the request of one of the parties in the event of the impossibility of performing the marriage contract.

The grounds for declaring a marriage contract invalid by a court decision are defined by the Civil Code of Ukraine. A marriage contract is declared invalid if its content contradicts the Family Code of Ukraine, as well as the interests of the state and society, its moral principles. A marriage contract is also declared invalid if its party (parties) do not have the necessary legal capacity. A marriage contract is subject to notarization and, accordingly, the notary must verify the extent of the parties' legal capacity. The expression of the will of the party to the transaction must be free and correspond to his inner will – this is another general requirement, compliance with which is necessary for the validity of the marriage contract.

A marriage contract must be aimed at the actual occurrence of the legal consequences stipulated by it. If this requirement is not met, the marriage contract is recognized by the court as fictitious, that is, one that was concluded without the intention of creating the legal consequences stipulated by this transaction.

If the marriage contract conflicts with the rights and interests of their minor, underage, or disabled children, it shall be declared invalid by a court decision.

Key words: marriage contract, amendment of marriage contract, termination of marriage contract, invalid marriage contract, fiancées, spouses, marriage registration.

JEL Classification: K 12

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-17-05>

Постановка проблеми. Майнові правовідносини між подружжям, майнові права та обов'язки подружжя як батьків можуть регулюватися шлюбним договором, тобто домовленістю між нареченими або подружжям про виникнення, зміну та припинення майнових прав та обов'язків. Найбільше складностей виникає при внесенні змін, припиненні та визнанні недійсним шлюбного договору, оскільки дані правовідносини регулюються не тільки нормами Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року (далі – СК України) [1], а й Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України) [2]. При зміні умов шлюбного договору виникає питання щодо суб'єктів, підстав внесення змін до договору. Актуальним є визначення порядку розірвання шлюбного договору на підставі відмови від договору та моменту припинення договору у разі здійснення подружжям права на відмови від договору. Значимим є аналіз підстав недійсності шлюбного договору, які визначені ЦК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науці сімейного права є багато досліджень, присвячених шлюбному договору, а саме його сторонам, формі, змісту, моменту набрання чинності договором. Менш дослідженими є питання зміни, розірвання та визнання недійсним шлюб-

ного договору. Дослідження шлюбного договору загалом, і окремих його питань здійснювати такі вчені: Ахмач Г. М., В. О. Бажанова, О. Є. Бурлай, А. С. Довгерт, І. В. Жилінкова, К. А. Казарян, О. Р. Кібенко, О. С. Олійник, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Стефанчук, О. О. Ульяненко та інші.

Постановка завдання. Метою статті є визначення порядку внесення змін, розірвання та визнання недійсним шлюбного договору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шлюбний договір за сімейним законодавством можуть укладати наречені та подружжя. Для наречених шлюбний договір набирає чинності у день реєстрації шлюбу (ч. 1 ст. 95 СК України), а для подружжя – у день його нотаріального посвідчення (ч. 2 ст. 95 СК України). У науковій літературі є думка, що за бажанням сторін шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, може набути чинності з того моменту, який встановлять у цьому договорі його сторони [3, с. 8]. Початок дії шлюбного договору впливає на виникнення у сторін права на зміну його умов. Змінити умови шлюбного договору мають право тільки подружжя, оскільки наречені у день реєстрації шлюбу набувають статусу подружжя. Відповідно ж у реч. 1 ч. 2 ст. 100 СК України

передбачається, що шлюбний договір може бути змінено подружжям.

Як зазначає К. А. Казарян, оскільки шлюбний договір, у тому числі ускладнений іноземним елементом, відноситься до цивільно-правових договорів, то його укладення, зміна, розірвання та визнання недійсним регулюватимуться загальними положеннями про цивільно-правові договори [4, с. 162]. На думку І. В. Чеховської, СК України та ЦК України в питаннях права на укладання шлюбного договору співвідносяться як частина і ціле, де ЦК України встановлює загальні правила, які стосуються договору, а СК України регулює саме шлюбний договір і закріплює всі необхідні для нього умови [5, с. 147]. На сімейні правовідносини поширюється субсидіарно положення ЦК України, який встановлює, що зміни до договору вносяться у такий самій формі, що й договір, що змінюється, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обороту (ч. 1 ст. 654 ЦК України). Як відомо, шлюбний договір вчиняється у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. СК України встановлює, що угода про зміну шлюбного договору нотаріально посвідчується.

Закон не допускає одностороннього внесення змін до договору. Зміна шлюбного договору вчиняється за взаємною згодою подружжя. Друга підстава внесення змін до шлюбного договору визначається у ч. 3 ст. 100 СК України. Так, на вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення.

Загальні підстави для розірвання договору передбачаються у ст. 651 ЦК України: за взаємною згодою сторін; за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення умов договору іншою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом; одностороння відмова від договору, у випадках визначених договором або законом. Ст. 101 і 102 СК України встановлюють спеціальні підстави для розірвання шлюбного договору. Закон передбачає, що одностороння відмова від шлюбного договору не допускається. Можлива відмова від шлюбного договору за взаємною згодою подружжя (реч. 1 ч. 1 ст. 101 СК України). У такому разі, за вибором подружжя, права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються з моменту його укладення або в день подання нотаріусу заяви про відмову від нього (реч. 2 ч. 1 ст. 101 СК України). Якщо подружжя не подають до нотарі-

уса заяви про відмову від шлюбного договору, то договір вважається припиненим з моменту його укладення, в іншому випадку – у день подання нотаріусу такої заяви.

Також СК України встановлює ще одну підставу для розірвання шлюбного договору: за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі неможливості його виконання. Неможливість виконання може бути викликана, скажімо, у разі знищення майна, банкрутства подружжя-підприємця, каліцтвом, інвалідністю, важкою хворобою, що само по собі виключає виконати одному з подружжя умову, яку за шлюбним договором він має виконати [6, с. 3].

Отже, розірвання шлюбного договору може бути вчинено за взаємною згодою подружжя. У такому разі шлюбний договір вважається припиненням з дня досягнення домовленості про розірвання договору. Також шлюбний договір припиняється у разі відмови подружжя від договору, зобов'язання припиняється у день його укладення, а якщо подана заява до нотаріуса – то у день подання такої заяви. Шлюбний договір припиняється також за рішенням суду у разі неможливості його виконання. У цьому разі зобов'язання за шлюбним договором припиняються з моменту набрання чинності рішенням суду.

Згідно з ч. 1 ст. 103 СК України шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України. Ця норма підтверджує факт, що ЦК України є джерелом сімейного права. У ч. 1 ст. 8 СК України передбачається, якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані цим Кодексом, вони регулюються відповідними нормами Цивільного кодексу України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин. Звідси випливає, що ЦК України до регулювання сімейних правовідносин застосовується субсидіарно (додатково), якщо це не суперечить суті сімейних відносин.

Згідно з ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені ч. 1-3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу. Зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам – це перша підстава чинності правочину. Зміст шлюбного договору не повинен суперечити СК України, а також інтересам дер-

жави і суспільства, його моральним засадам. Так, шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми (ч. 3 ст. 93 СК України). Як вказується у правничій науці, зазначення в шлюбному договорі умов, які стосуються особистих немайнових відносин, суперечить вимогам закону, а отже, тягне за собою недійсність таких умов [7]. Також шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені СК України, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище (ч. 4 ст. 93 СК України). За шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації (ч. 5 ст. 93 СК України). Однак з метою розширення предмета шлюбного договору В. О. Бажанова обґрунтовує доцільність закріплення на законодавчому рівні можливості передачі на підставі шлюбного договору у власність майна, право на яке підлягає державній реєстрації [8, с. 9]. На думку Г. М. Ахмач, недійсним повинен визнаватися шлюбний договір, умови якого ставлять одного з подружжя у край не вигідне становище, тобто шлюбний договір має всі ознаки так званої кабальної угоди [9, с. 10]. Вважаємо, що визнання недійсним шлюбного договору у цьому випадку здійснюється на підставі невідповідності змісту договору положенням Сімейного кодексу та моральним засадам суспільства.

Наступною підставою недійсності правочину ЦК України визначає вчинення правочину особою, яка немає необхідного обсягу дієздатності. Шлюбний договір підлягає нотаріальному посвідченню і відповідно нотаріус має перевірити обсяг дієздатності сторін, якими можуть бути наречені та подружжя. Відповідно до ч. 2 ст. 92 СК України на укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом.

Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі – це ще одна з загальних вимог, додержання якої є необхідним для чинності правочину. Цій вимозі має відповідати вчинений шлюбний договір. При недотриманні цієї вимоги закону до шлюбного договору застосовуються положення ст. 229–233 ЦК України.

Ч. 4 ст. 203 ЦК України передбачає, що правочин має вчинятися у формі, встановленій законом. Шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується (ч. 1 ст. 94 СК України). Правові наслідки недодержання письмової форми правочину регулюються ст. 218 ЦК

України. Так, недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, встановлених законом. У СК України щодо недодержання письмової форми правочину немає прямої вказівки закону на його недійсність. Тому при недодержанні сторонами письмової форми шлюбного договору він є дійсним. Однак, як вказує норма абз. 2 ч. 1 ст. 218 ЦК України, заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорювання окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків.

Наступна вимога чинності правочину є правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. При недодержання цієї вимоги шлюбний договір визнається судом фіктивним, тобто таким, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином.

Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей – остатня вимога чинності правочину. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені СК України.

Шлюбний договір підлягає нотаріальному посвідченню, у разі недодержання цієї вимоги такий договір є нікчемним (ч. 1 ст. 220 ЦК України).

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Право на зміну шлюбного договору мають подружжя. Наречені можуть бути стороною шлюбного договору, але вони вносять зміни до цього договору як подружжя, тому що для наречених шлюбний договір набуває чинності у день реєстрації шлюбу. У цей день наречені набувають статусу подружжя. Зміна шлюбного договору здійснюється за взаємною згодою та за рішенням суду на вимогу однієї із сторін, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення.

Розірвання шлюбного договору відбувається на загальних підставах для розірвання договору з урахуванням положень ст. 101 і 102 СК України. Розірвання шлюбного договору здійснюється за взаємною згодою сторін, у разі відмови подружжя від договору та за рішенням суду на вимогу одного з подружжя з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання.

До визнання недійсним шлюбного договору за рішенням суду застосовуються підстави, вста-

новлені ч. 1 ст. 215 ЦК України. У разі недодержання письмової форми шлюбного договору він є дійсним, однак як вказує норма абз. 2 ч. 1 ст. 218 ЦК України, заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорування окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків. Шлюбний договір, укладений з недодержанням вимоги його нотаріального посвідчення, є нікчемним.

Подальші дослідження у даному напрямі доцільно здійснюватися щодо правових наслідків недійсності шлюбного договору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України: Кодекс. Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
2. Цивільний кодекс України: Кодекс. Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
3. Олійник О.С. Шлюбний договір: порівняльно-правовий аналіз законодавства різних правових систем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Наук.-досл. інс-т прив. права і підпр.-ва Акад. прав. наук України. К., 2009. 23 с.
4. Казарян К.А. Шлюбний договір у міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський нац. унів.-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2016. 199 с. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/dis.doc-1.pdf>
5. Чеховська І.В. Право на укладення шлюбного договору / І.В. Чеховська, В.С. Яременко. // Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. С. 144-147. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/39.pdf 39.pdf
6. Горбатко Ю.О. Шлюбний договір як спосіб уникнути розлучень / Ю.О. Горбатко, Т.А. Кобзева // матер. міжнародної наук.-практ. конф. "Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства". Сумський держ. унів.-т. Суми, 21-22 травня 2015. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/41655/1/gorbatko.pdf>;jsessionid=3AA102DA9006DBCDA70CB1E13029051
7. Сорока М. Шлюбний договір в Україні: працюючий механізм чи інструмент тиску // Юридична газета online. 2020. № 17 (723) URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/shlyubniy-dogovir-v-ukrayini-pracyuyuchiy-mehanizm-chi-instrumen>
8. Бажанова В.О. Здійснення права власності подружжя : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський нац. унів.-т ім. Т. Шевченка.

К., 2016. 207 с. URL: http://sec.knu.ua/upload/iblock/ddc/dis_Bazhanova%20V.O..pdf

9. Ахмач Г.М. Договірні правовідносини членів сім'ї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2009. 19 с.

REFERENCES:

1. Simeinyi kodeks Ukrainy: Kodeks. Zakon Ukrainy vid 10 sichnia 2002 r. № 2947-III / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (data zvernennia: 10.04.2025).
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Kodeks. Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennia: 10.04.2025).
3. Oliynyk O.S. Shliubnyi dohovir: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva riznykh pravovykh system: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 / Nauk.-dosl. ins-t pryv. prava i pidpr.-va Akad. prav. nauk Ukrainy. K., 2009. 23 s.
4. Kazarian K.A. Shliubnyi dohovir u mizhnarodnomu pryvatnomu pravi: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 / Kharkivskyi nats. univ-t im. V.N. Karazina. Kharkiv, 2016. 199 s. URL: <file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/dis.doc-1.pdf>
5. Chekhovska I.V. Pravo na ukladennia shliubnoho dohovoru / I.V. Chekhovska, V.S. Yaremenko. // Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2020. № 2. S. 144-147. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/39.pdf 39.pdf
6. Horbatko Yu.O. Shliubnyi dohovir yak sposib unyknyty rozluchen / Yu.O. Horbatko, T.A. Kobzieva // mater. mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. "Diialnist orhaniv publichnoi vlady shchodo zabezpechennia stabilnosti ta bezpeky suspilstva". Sumskyi derzh. univ-t. Sumy, 21-22 travnia 2015. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/41655/1/gorbatko.pdf>;jsessionid=3AA102DA9006DBCDA70CB1E13029051
7. Soroka M. Shliubnyi dohovir v Ukraini: pratsiuiuchy mekhanizm chy instrument tysku // Yurydychna hazeta online. 2020. № 17 (723) URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/shlyubniy-dogovir-v-ukrayini-pracyuyuchiy-mehanizm-chi-instrumen>
8. Bazhanova V.O. Zdiisnennia prava vlasnosti podruzzhia : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 / Kyivskyi nats. univ-t im. T. Shevchenka. K., 2016. 207 s. URL: http://sec.knu.ua/upload/iblock/ddc/dis_Bazhanova%20V.O..pdf
9. Akhmach H.M. Dohovirni pravovidnosyny chleniv simi : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03 / Nats. un.-t "Odeska yurydychna akademiia". Odesa, 2009. 19 s.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2025

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.48

Сапожник Д. І.,
dimalv.ua@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1125-8571, Researcher ID: G-1404-2019,
к.т.н., доц., доцент кафедри товарознавства, митої справи та управління якістю,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ

Анотація. Визначення митного правопорушення необхідне для вироблення єдиного підходу до них, встановлення повноважень митних органів, забезпечення взаємодії між митними органами різних країн. Проблеми протидії контрабанді останнім часом становлять особливу актуальність у плані її нормативно-правового та організаційного забезпечення, що об'єктивно висуває на перший план дослідження причинного комплексу, як самої контрабанди, так і відповідних змін у законодавстві. Міжнародна конвенція про взаємне адміністративне сприяння в запобіганні, розслідуванні та припиненні митних правопорушень ("Конвенція Найробі") дає визначення митного правопорушення, в якому виокремлюються такі митні правопорушення, як обман митниці та контрабанда. Стаття присвячена дослідженню питання розмежування видів порушень митних правил при їх кваліфікації в зовнішньо-економічній діяльності. Зазначено, що контрабанду розглядають переміщення товарів поза пунктами пропуску та порушення маршрутів, призначених для ввезення або вивезення товарів; навантаження або розвантаження морських і повітряних суден поза призначеними для цього місцями; недекларування товарів; приховування товарів, які переміщують, у схованках або інших, не призначених для товарів місцях; випуск товарів із вільних зон, магазинів безмитної торгівлі, митних складів та митних зон без завершення митних процедур; надання фальшивих, обманних або підроблених документів; надання фальшивих, обманних або підроблених документів. Виокремлено наступні ознаки митного правопорушення: матеріальна, формальна та процесуальна. Розглянуто дві групи злочинів, які виділяють у теорії міжнародного кримінального права: міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру, або конвенційні злочини. Сформульовано визначення міжнародного митного злочину, як суспільно небезпечного діяння, що посягає на встановлений міжнародно-правовими актами порядок переміщення товарів та інших предметів через митний кордон, що тягне за собою кримінальну відповідальність за національним законодавством. Запропонована класифікація порушень митних правил залежно від об'єкта посягання.

Ключові слова: порушення митних правил, склад митних правопорушень, класифікація порушень митних правил, адміністративна відповідальність за порушення митних правил, адміністративні стягнення за порушення митних правил.

Sapozhnyk D. I.,
dimalv.ua@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8718-0996, Researcher ID: G-1456-2019,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Commodity Research, Customs and Quality Management
Lviv University of Trade and Economics, Lviv

VIOLATION OF CUSTOMS RULES IN INTERNATIONAL LAW: THE PROBLEM OF DELIMITATION

Abstract. The definition of a customs offence is necessary to develop a unified approach to them, to establish the powers of customs authorities, and to ensure interaction between customs authorities of different countries. The problems of countering smuggling have recently become particularly relevant in terms of its regulatory and organizational support, which objectively brings to the fore the study of the causal complex of both smuggling and relevant changes in legislation. The International Convention on Mutual Administrative Assistance in the

Prevention, Investigation and Suppression of Customs Offences (the "Nairobi Convention") defines a customs offence, which includes such customs offences as customs fraud and smuggling. The article is devoted to the study of the issue of distinguishing between the types of customs rules violations in their qualification in foreign economic activity. It is noted that smuggling is considered to be the movement of goods outside checkpoints and violation of routes intended for the import or export of goods; loading or unloading of ships and aircraft outside the places intended for this purpose; failure to declare goods; concealment of goods in caches or other places not intended for goods; release of goods from free zones, duty-free shops, customs warehouses and customs zones without completion of customs procedures; provision of false, fraudulent or forged documents; provision of The following signs of a customs offence are distinguished: material, formal and procedural. The article considers two groups of crimes which are distinguished in the theory of international criminal law: international crimes and crimes of an international nature, or conventional crimes. The author formulates the definition of an international customs crime as a socially dangerous act that infringes upon the procedure established by international legal acts for the movement of goods and other items across the customs border, which entails criminal liability under national legislation. The author proposes a classification of customs rules violations depending on the object of the offence.

Key words: violation of customs rules, composition of customs offences, classification of violations of customs rules, administrative liability for violation of customs rules, administrative penalties for violation of customs rules.

JEL Classification: G 28, H 30, K 23

DOI: <https://doi.org/10.32782/2616-7611-2025-17-06>

Постановка проблеми. У сучасний період зростає значення міжнародного права, що визнається прагненням до забезпечення миру та міжнародної безпеки, розвитком міжнародного співробітництва, посиленням інтеграційних процесів. Однією з основних галузей міжнародного права є міжнародне кримінальне право [1], яке здійснює правоохоронну функцію, що виражається у виявленні та припиненні міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру [2]. Правоохоронну функцію здійснює також і міжнародне митне право, що являє собою систему норм і принципів, які регулюють відносини, що складаються між державами і міжнародними міжурядовими організаціями під час їхнього співробітництва у сфері митної справи, у сфері регулювання переміщення предметів, товарів і транспортних засобів через митний кордон [3]. Охоронна функція міжнародного митного права полягає в захисті життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства загалом і кожної держави окремо, суспільства та особистості, у підтримці світового правопорядку через установлення заборон і обмежень на переміщення об'єктів, що загрожують цінностям, які визнає світове співтовариство, а також через визначення митних злочинів та інших правопорушень [4]. Відповідно до загальних принципів кримінального права, що склалися в міжнародному праві, визначення злочину повинно бути точно витлумачено і не повинно застосовуватися за аналогією [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основним міжнародно-правовим актом, що визначає митні правопорушення, є Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур 1973 р. (Кіотська конвенція) та її Спеціальний додаток Н [6]. Цей додаток встановлює стандарти та рекомендації, якими мають керуватися національні митні адміністрації при розслідуванні та кваліфікації митних правопорушень, арешті або затриманні товарів і транспортних засобів тощо. Визначення митного правопорушення необхідне для вироблення єдиного підходу до них, встановлення повноважень митних органів, забезпечення взаємодії між митними органами різних країн. У Спеціальному додатку Н Кіотської конвенції митне правопорушення трактується як будь-яке порушення або спроба порушення митного законодавства. Це вельми загальне і лаконічне визначення не перелічує конкретних видів митних правопорушень, оскільки, згідно зі Стандартним правилом 2 Додатку, національне законодавство визначає митні правопорушення та обумовлює умови, за яких їх можна розслідувати, встановлювати та, якщо потрібно, вони можуть бути об'єктом адміністративного врегулювання.

Міжнародна конвенція про взаємне адміністративне сприяння в запобіганні, розслідуванні та припиненні митних правопорушень 1977 р. ("Конвенція Найробі") дає аналогічне визначення митного правопорушення. Водночас у ній виокремлюються такі митні правопорушення, як обман митниці та контрабанда (рис. 1).

Тобто контрабанда розглядається як різновид обману митниці. У Коментарях Всесвітньої митної організації (далі – ВМО) до Конвенції Найробі уточнюється, що дане в ній визначення контрабанди стосується не тільки випадків, коли товари приховують для того, щоб уникнути митного контролю, а й випадків, коли товари, хоча й не приховують, але належним чином не декларують. Контрабанда охоплює всі способи переміщення товарів, включно з міжнародними поштовими відправленнями. При цьому митні правопорушення за ступенем і характером суспільної шкідливості поділяють на митні злочини і проступки, а у самій Конвенції такий поділ не проводиться [7].

Постановка завдання. Відповідно, завданням дослідження було питання розмежування видів порушень митних правил при їх кваліфікації в зовнішньо-економічній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення митних правопорушень у міжнародному праві здійснюється на різних рівнях: загальному, регіональному та двосторонньому. Регіональне регулювання реалізується, як правило, в рамках митних союзів, які передбачають єдиний підхід до митних правопорушень. Причому це регулювання істотно різниться за ступенем деталізованості: від мінімального в Модернізованому митному кодексі Європейського Союзу (далі – ММК ЄС) [8] до максимального в Загальному митному законі митного союзу Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (далі – GCC States) [9]. ММК ЄС в розд. 5 гл. 2 зобов'язує держави – члени союзу передбачити штрафні санкції за неналежне дотримання митного законодавства співтовариства. Такі санкції мають бути ефективними, пропорційними і такими, що чинять стримувальний вплив. Але вони в ЄС не гармонізовані, і це навіть було предметом спору в Органі з вирішення спорів Світової

організації торгівлі [10]. При цьому GCC States розмежовує порушення митних правил і контрабанду. Ст. 141 закону відносить до порушень митних правил, караних штрафом, порушення під час імпорту, експорту та реекспорту; порушення під час декларування, транзиту, зберігання, тимчасового ввезення товарів, а також будь-які інші. Ст. 142 цього ж закону визначає “контрабанду як переміщення або спробу переміщення товарів у країну чи з країни на порушення чинного законодавства без сплати митних зборів і податків повністю або частково або на порушення заборон та обмежень, передбачених цим чи іншими законами”.

Зокрема, як контрабанду розглядають переміщення товарів поза пунктами пропуску та порушення маршрутів, призначених для ввезення або вивезення товарів; навантаження або розвантаження морських і повітряних суден поза призначеними для цього місцями; недекларування товарів; приховування товарів, які переміщують, у схованках або інших, не призначених для товарів місцях; випуск товарів із вільних зон, магазинів безмитної торгівлі, митних складів та митних зон без завершення митних процедур; надання фальшивих, обманних або підроблених документів; надання фальшивих, обманних або підроблених документів.

Контрабанда передбачає наявність умислу і тягне за собою кримінальну відповідальність. Суб'єктами відповідальності є виконавці, співники, підбурювачі та пособники; власники контрабандних товарів; власники транспортних засобів, які використовуються для контрабанди, а також водії цих транспортних засобів, причетні до контрабанди; власники або орендарі магазинів та інших місць, де зберігаються контрабандні товари.

У згаданому законі встановлюються і санкції за митні правопорушення. Санкції містять у собі:

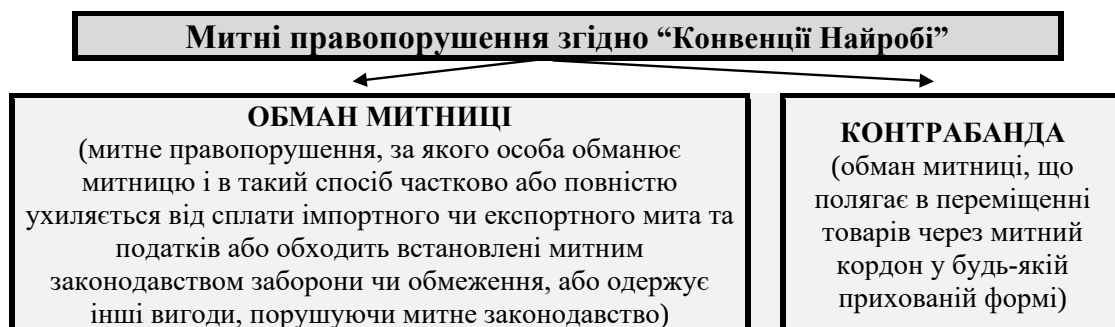

Рис. 1. Митні правопорушення згідно “Конвенції Найробі”

Джерело: узагальнено за [5–7]

штраф, який обчислюють залежно від суми митних зборів, податків, належних із товарів, що переміщуються з порушенням, або залежно від вартості товарів; позбавлення волі; конфіскацію контрабандних товарів і транспортних засобів, на яких переміщували ці товари, а також інших предметів, що використовуються для контрабанди. Розмір санкцій залежить від характеристик контрабандних товарів: чи є ці товари звільненими від сплати митних зборів, податків, чи з них стягуються високі митні збори і податки, чи це заборонені товари. Відповідно, сума штрафу може становити від 10 % до трикратної вартості товарів або не менше ніж двократний розмір належних митних зборів і податків. Позбавлення волі може призначатися на строк від одного місяця до трьох років. Можуть бути одночасно призначені і штраф, і позбавлення волі. У разі повторного правопорушення покарання може бути подвоєно [11].

Виокремлюють наступні ознаки митного правопорушення (рис. 2). При цьому “підвідомчість, яка не є ознакою злочинів” [12], може слугувати однією з ознак його класифікації.

Об'єктивна сторона митних правопорушень виражається в порушенні або спробі порушення митного законодавства. Це діяння може бути як дією, так і бездіяльністю. У міжнародно-правових актах по-різному визначається митне законодавство. У Генеральному додатку Кіотської конвенції митне законодавство означає сукупність законів і підзаконних актів, що стосуються ввезення, вивезення, переміщення або зберігання товарів, застосування та забезпечення виконання яких покладено безпосередньо на митну службу, а також будь-яких нормативних приписів, що видаються митною службою в межах її компетенції. У Конвенції Найробі термін “митне законодавство” означає всі встановлені законом або підзаконними актами положення про ввезення,

вивезення або транзит товарів, дотримання яких забезпечується митними службами.

Суб'єктивна сторона митного правопорушення передбачає наявність вини в діянні особи. Про це непрямым чином говорить Стандартне правило 25 Спеціального додатка Н: у тих випадках, коли митне правопорушення сталося внаслідок форс-мажорних або інших обставин, які не залежать від волі зацікавленій особі, і з її боку відсутній прояв недбалості чи наміру на вчинення обману, санкції не застосовують, за умови, що ці факти встановлено належним чином на задоволення митної служби. Митні правопорушення за ступенем і характером суспільної шкідливості поділяються на митні злочини та проступки (адміністративні правопорушення в галузі митної справи, порушення митних правил) і це розмежування проводять у національних законодавствах і деяких актах митних союзів.

У теорії міжнародного кримінального права виділяють дві групи злочинів: міжнародні злочини і злочини міжнародного характеру, або конвенційні злочини [13]. Злочини міжнародного характеру відрізняються від міжнародних злочинів за об'єктами посягання і ступенем їхньої суспільної небезпеки (рис. 3).

Для визначення злочинів міжнародного характеру іноді використовуються терміни “транснаціональні”, “транскордонні злочини”. Поняття транснаціонального злочину дано у ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. [16]. Злочин має транснаціональний характер, якщо він:

- 1) скоєний більш ніж в одній державі;
- 2) скоєний в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва ним або його контролю має місце в іншій державі;
- 3) скоєний в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, що здійснює злочинну діяльність у більш як в одній державі;

Рис. 2. Ознаки митного правопорушення

Джерело: складено за [12]

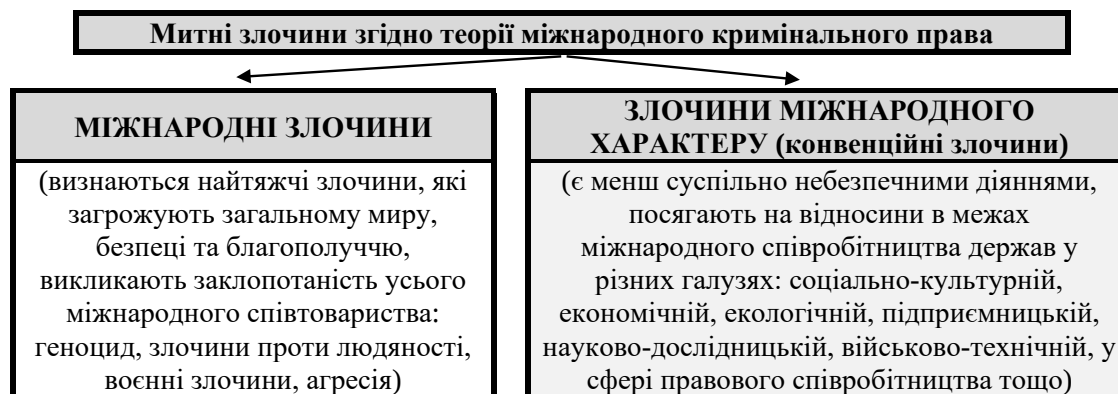

Рис. 3. Класифікація митних злочинів згідно теорії міжнародного кримінального права
Джерело: узагальнено за [13–15]

Таблиця 1

Розмежування митних злочинів та інших злочинів міжнародного характеру

№ з/п	Умовні критерії розмежування
А	що завдають шкоди мирному співробітництву та нормальному здійсненню міждержавних відносин (тероризм, викрадення літаків, незаконне радіомовлення тощо);
Б	що завдають шкоди міжнародному економічному та соціально-культурному розвитку (контрабанда, нелегальна еміграція, розповсюдження наркотиків, підроблення грошей і цінних паперів тощо);
В	що завдають шкоди особі, майну, моральним цінностям (торгівля людьми, піратство, розповсюдження порнографії тощо);
Г	злочини міжнародного характеру (вчинення злочинів міжнародного характеру)
Д	інші злочини міжнародного характеру

Джерело: складено за [18, 19].

4) скоєний в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

Виходячи з перерахованих ознак, контрабанда визначається як злочин міжнародного характеру, оскільки вона підриває основоположні принципи міжнародного права, загрожує міжнародному миру і безпеці. Контрабанда в міжнародно-правових актах визначається як злочин, коли вони встановлюють обов'язок держав відповідним чином кваліфікувати ці діяння в національному законодавстві. У літературі висловлюється думка про те, що питання протидії контрабанді на міждержавному рівні до теперішнього часу не піддані глибокій правовій регламентації та потрібен єдиний акт міжнародно-правового характеру [17]. Видається, що дефініції митних правопорушень і контрабанди в Конвенції Найробі цілком достатні.

На завершення вважаємо доцільним звернутися до проблеми розмежування митних злочинів та інших злочинів міжнародного характеру (табл. 1). Можна помітити, що не завжди витримується класифікаційний критерій, наприклад, злочину щодо викрадення літака і злочину, вчиненого на борту повітряного судна.

У сучасній літературі виділяють транснаціональний екологічний злочин, який визначається як різновид контрабанди [20]. Управління Організації Об'єднаних Націй з наркотиків і злочинності як транснаціональні злочини розглядає незаконний обіг наркотиків, вогнепальної зброї, підроблених ліків, контрафактних товарів, зникаючих видів флори і фауни тощо. Загальною ознакою таких митних злочинів є посягання на встановлений порядок переміщення товарів та інших предметів через митний кордон. Злочинами міжнародного характеру вони стають тоді, коли ці заборони та обмеження визначаються міжнародним правом. Хоча на рівні загального міжнародного права йдеться, по суті справи, про один і той самий злочин – контрабанду, різняться лише предмети такого злочину.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Підбиваючи підсумок, можна сформулювати визначення міжнародного митного злочину. Це суспільно небезпечне діяння, що посягає на встановлений міжнародно-правовими актами порядок переміщення товарів та інших предметів через митний кордон, що тягне за собою кримінальну відповідальність за

національним законодавством. А види порушень митних правил можуть бути класифіковані й за іншими підставами. Так, нами пропонується класифікація порушень митних правил залежно від об'єкта посягання:

1) порушення митних правил, що посягають на встановлений порядок переміщення товарів і транспортних засобів міжнародного перевезення через митний кордон (наприклад, незаконне переміщення через митний кордон товарів і (або) транспортних засобів);

2) порушення митних правил, спрямовані проти встановленого порядку здійснення митних операцій (наприклад, недекларування або недостовірне декларування товарів; недекларування або недостовірне декларування фізичними особами іноземної валюти або валюти України; порушення строків тимчасового зберігання товарів);

3) порушення правил митного контролю (наприклад, порушення режиму зони митного контролю; причалування до водного судна, яке перебуває під митним контролем, або інших плавучих засобів та ін.);

4) порушення порядку сплати митних платежів (наприклад, порушення строків сплати митних платежів);

5) порушення вимог поміщення товарів під митні процедури (наприклад, недотримання заборон і (або) обмежень на ввезення товарів на митну територію і (або) вивезення товарів з або території України;

6) порушення митних правил, у тому числі спеціальних митних, процедур (наприклад, недотримання порядку митного транзиту;

7) незаконне здійснення діяльності в митній сфері (наприклад, діяльність в якості митного представника).

Запропонована класифікація порушення митних правил є умовною, оскільки порушник може посягати одразу на декілька безпосередніх об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Sekuloski B. International criminal law. *European Scientific Journal*. Vol. 2013. Vol. 9. No. 28. <https://doi.org/10.19044/esj.2013.v9n28p.%p>.

2. Леженіна О. І. Міжнародна правоохоронна діяльність: поняття, цілі, завдання, принципи, функції. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 21. Ч.1. С. 164-170.

3. Переполькін С. М. Співвідношення понять “зміст права” та “форма права” в доктрині міжнародного митного права. *Альманах міжнародного права*. Вип. 22. С. 68-76.

4. Денисенко С. І., Ільченко О. В. Система джерел міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 624-627. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/154>.

5. Римський статут міжнародного кримінального суду. Ратифіковано із заявами Законом № 3909-IX від 21.08.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

6. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Київська конвенція). Редакція від 12.07.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text.

7. Basu G. Combating Illicit Trade and Transnational Smuggling: Key Challenges for Customs and Border Control Agencies. *World Customs Journal*. 2014. 8(2):15-26. DOI: 10.55596/001c.93062.

8. Regulation (EC) No. 450/2008 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 laying down the Community Customs Code (Modernised Customs Code). *Official Journal L*. 145 of 04.06.2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:do0001>.

9. Common Customs Law of the GCC States. Rules of Implementation And Explanatory Notes Thereof. Riyadh : *Secretariat General*. 2008. 144 p. URL: https://rakcustoms.rak.ae/PublicationDocuments/RAK_Common_Customs_Law.pdf.

10. Weerth C. Customs Sanctions of the EU-27: A Detailed Analysis and a Preview on the Modernized Customs Code of the EU and the European Union Customs Code. *Global Trade and Customs Journal*. 2013. Vol. 8, Iss. 2. P. 42-52. DOI: 10.54648/GTCJ2013007.

11. Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць. Вип. 160. К. : *КНУ ім. Т. Шевченка. Навчально-науковий інститут міжнародних відносин*. 2024. 154 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/univ/apmv/apmv_2024_160.pdf.

12. Хома В. О. Понятійний апарат митного права України: окремі теоретико-правові особливості застосування термінів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 41. Т. 1. С. 121-124. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.41-1.28>.

13. Werle G. Principles of International Criminal Law. Oxford. *Oxford Univ. Press*. 2014. 720 p. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780191008627_A23539516/preview-9780191008627_A23539516.pdf.

14. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В., Налуцишин Р. В. Класифікація міжнародних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. С. 305-310. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.46>.

15. Ambos K. Crimes under International Law. *Elgaronline*. 2024. Pp. 543-557. DOI: <https://>

doi.org/10.4337/9781789902990.crimes.under.international.law.

16. United nations convention against transnational organized crime and the protocols thereto. New York. *United nations*. 2004. 92 p. URL: <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>.

17. Допілка В. О. Контрабанда – правопорушення міжнародного характеру. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Одеса. ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. 2009. Вип. 36. С. 214-221.

18. Рогатинська Н. Загальна характеристика злочинності у митній сфері. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. 1 (29). DOI:10.35774/app2022.01.113.

19. Stewart J. G. The End of ‘Modes of Liability’ for International Crimes. *Leiden Journal of International Law*. 2012. 25(1):165-219. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0922156511000653>.

20. Elliott L. Fighting Transnational Environmental Crime. *Journal of International Affairs*. 2012. Vol. 66, № 1. P. 87-104.

REFERENCES:

1. Sekuloski B. (2013). International criminal law. *European Scientific Journal*. Vol. 2013. Vol. 9. No. 28. <https://doi.org/10.19044/esj.2013.v9n28p.%p>.

2. Lezhenina O. I. (2003). Mizhnarodna pravookhoronna diialnist: poniattia, tsili, zavdannia, pryntsyipy, funktsii. Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Vyp. 21. Ch.1. S. 164-170.

3. Perepolkin S. M. Spivvidnoshennia poniat “zmist prava” ta “forma prava” v doktryni mizhnarodnoho mytnoho prava. Almanakh mizhnarodnoho prava. Vyp. 22. S. 68-76.

4. Denysenko S. I., Ilchenko O. V. (2023). Systema dzherel mizhnarodno-pravovoho rehuliuвання sproshchennia ta harmonizatsii mynykh protsedur u sferi mizhnarodnoi torhivli. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. № 11. S. 624-627. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/154>.

5. Rymyskyi statut mizhnarodnoho kryminalnoho sudu. Ratyfikovano iz zaiavamy Zakonom № 3909-IX vid 21.08.2024 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

6. Mizhnarodna konventsia pro sproshchennia i harmonizatsiiu mynykh protsedur (Kiotska konventsia). Redaktsiia vid 12.07.2023 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text.

7. Basu G. (2014). Combating Illicit Trade and Transnational Smuggling: Key Challenges for Customs and Border Control Agencies. *World Customs Journal*. 8(2):15-26. DOI: 10.55596/001c.93062.

8. Regulation (EC) No. 450/2008 of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 laying down the Community Customs Code (Modernised Customs Code). *Official Journal L*. 145 of 04.06.2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:do0001>.

9. Common Customs Law of the GCC States. Rules of Implementation And Explanatory Notes Thereof. Riyadh : *Secretariat General*. 2008. 144 p. URL: https://rakcustoms.rak.ae/PublicationDocuments/RAK_Common_Customs_Law.pdf.

10. Weerth C. (2013). Customs Sanctions of the EU-27: A Detailed Analysis and a Preview on the Modernized Customs Code of the EU and the European Union Customs Code. *Global Trade and Customs Journal*. Vol. 8, Iss. 2. P. 42-52. DOI: 10.54648/GTCJ2013007.

11. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn : Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 160. K. : KNU im. T. Shevchenka. Navchalno-naukovyi instytut mizhnarodnykh vidnosyn. 2024. 154 s. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/univ/apmv/apmv_2024_160.pdf.

12. Khoma V. O. (2019). Poniatiinyi aparat mytnoho prava Ukrainy: okremi teoretyko-pravovi osoblyvosti zastosuvannia terminiv. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yuryprudetsiia. № 41. T. 1. S. 121-124. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.41-1.28>.

13. Werle G. (2014). Principles of International Criminal Law. Oxford. *Oxford Univ. Press*. 720 p. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780191008627_A23539516/preview-9780191008627_A23539516.pdf.

14. Nalutsyshyn V. V., Nalutsyshyn V. V., Nalutsyshyn R. V. (2024). Klasyfikatsiia mizhnarodnykh zlochyniv. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. S. 305-310. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.46>.

15. Ambos K. (2024). Crimes under International Law. *Elgaronline*. Pp. 543-557. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781789902990.crimes.under.international.law>.

16. United nations convention against transnational organized crime and the protocols thereto. New York. *United nations*. 2004. 92 p. URL: <https://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>.

17. Dopilka V. O. (2009). Kontrabanda – pravoporushennia mizhnarodnoho kharakteru. Aktualni problemy polityky : zb. nauk. pr. Odesa. ONIUA, Pivdennoukr. tsentr hender. problem. Vyp. 36. S. 214-221.

18. Rohatynska N. (2022). Zahalna kharakterystyka zlochynnosti u mytnii sferi. Aktualni problemy pravoznavstva. 1 (29). S. . DOI:10.35774/app2022.01.113.

19. Stewart J. G. (2012). The End of ‘Modes of Liability’ for International Crimes. *Leiden Journal of International Law*. 25(1):165-219. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0922156511000653>.

20. Elliott L. (2012). Fighting Transnational Environmental Crime. *Journal of International Affairs*. Vol. 66, № 1. P. 87-104.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2025

НОТАТКИ

ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Збірник наукових праць

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Випуск 17

Літературний редактор – Муравицька Н. О.

Коректор – Мох О. П.

Комп'ютерний макет видавництва

Львівського торговельно-економічного університету

Електронна версія : <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law>

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 4,25. Ум. друк. арк. 5,11. Зам. № 0725/547

Підписано до друку 02.06.2025 року. Наклад 300 прим.

Віддруковано в друк. видавництва Львівського торговельно-економічного університету
79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10. Тел. 244-40-19. e-mail drook@ukr.net
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 5149 від 15.07.2016 р.